

Dr. Vladko Maček: Vanjsko-političke okolnosti i politička djelatnost za vrijeme Banovine Hrvatske

Drmić, Ante

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:464195>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Ante Drmić

**Dr. Vladko Maček: Vanjsko-političke okolnosti i
politička djelatnost za vrijeme Banovine Hrvatske**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Dr. Vladko Maček: Vanjsko-političke okolnosti i politička
djelatnost za vrijeme Banovine Hrvatske

Završni rad

Student/ica:

Ante Drmić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ante Drmić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Vladko Maček: Vanjsko-političke okolnosti i politička djelatnost za vrijeme Banovine Hrvatske** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. rujna 2017.

Sadržaj:

Uvod	2.
1. Pregled predratnog stanja i političkoga djelovanja Vladka Mačeka	3.
2. Uspostava Banovine Hrvatske	5.
3. Vanjsko-politička aktivnost Mačeka i HSS-ova vodstva za vrijeme pregovora	7.
4. Banovina Hrvatska: 1939-1941.	11.
5. Maček u vanjskoj politici i raspad Jugoslavije	
a) Od početka rata do travnja 1940.	14.
b) Od travnja do listopada 1940.	16
c) od talijanskoga napada na Grčku 28. listopada 1940 do puča 27. ožujka 1941.	19
d) oficirski puč i raspad Jugoslavije	22.
Zaključak	31.
Literatura	33.
Sažetak / Abstract	33.

Uvod

Ovaj moj završni rad dijeli se na pet poglavlja od kojih su potonja dva poglavlja središnja danoj tematici s tim da je treće poglavlje, iako nije vremenski unutar zadanoga okvira, posebno značajno za kasniju problematiku. U prvome i drugome poglavlju nastojali smo u kratkim crtama, i to na temelju Mačekovih sjećanja, prikazati njegov put od vremena kada je preuzeo vodstvo HSS-a do početka glavnih pregovora oko stvaranja Banovine u prvom poglavlju i u drugom poglavlju smo obradili pregovore i konačno uspostavljanje Banovine Hrvatske.

Treće smo poglavlje odvojili od onoga u kojemu je stvarana Banovina zbog razlike u važnosti samih poglavlja. Dok je poglavlje o stvaranju Banovine Hrvatske itekako bitno za daljnju unutrašnju problematiku, ono je samo po sebi zbog ugovornoga oblika prilično jednostavno i ne toliko bitno za datu tematiku dok je poglavlje o vanjsko-političkim odnosima za vrijeme pregovora svojevrsan uvod nužan za cjelokupno razumijevanje kasnije tematike vanjske-političke djelatnosti Mačeka, koja je jedna od osnovnih tema rada. Treća je tema, kao i ostale dvije, pisana uglavnom na temelju rada Ljube Bobana koji je doista učinio izvrstan posao i kojemu bi ovom prilikom želio, kao student, odati svoje skromno priznanje. Boban je osvijetlio mnoge do tada mračne probleme i prikazao na pravi historični način problematiku kojoj je se u vremenu, što mu je prethodilo, gotovo bezrezerno prilazilo s čisto ideoloških pozicija, usudio bih se reći, nedostojnih pozicija historije.

U četvrtoj ćemo se temi pozabaviti s unutrašnjom situacijom u Banovini nakon njenoga stvaranja ali samo u toj mjeri u kojoj je donekle relevantna političkoj djelatnosti Mačeka dok će peta tema obrađivati vanjsko-političke, unutarnje okolnosti i Mačekovu djelatnost u vezi njih. Peta je tema osnovna tema rada zbog čega je i najopsežnija, a obuhvaća Mačekovu vanjsku i ponešto unutarnju političku djelatnost za vrijeme cijele bivše Banovine Hrvatske, dakle od rujna 1939. kada je zaživjela pa sve do travnja 1941. kada je kapitulacijom Jugoslavije prestala postojati.

1. Pregled predratnoga stanja i političkog djelovanja Vladka Mačeka

Mačekova su politička nastojanja u predratnome razdoblju, od kojih nije odustao niti u ratnome razdoblju, bila usmjerena prema politici dogovora sa Srbima nastojeći pribaviti što je moguće veću autonomiju pazeći na vanjsko-političke tijekove vođen politikom pacifizma.

Hrvatski su se političari još od osnutka Kraljevine SHS 1. prosinca 1918. svim snagama borili bilo za njeno anuliranje (HSP) bilo za njeno revidiranje (HSS i veći dio hrvatske političke scene). Maček je bio oštar pogovornik demokracije i rješavanja svih političkih pitanja mirno, a između ostaloga tvrdio je da je uopće besmisleno ići u borbu koja je po samoj konstalaciji moći već unaprijed izgubljena.¹

Maček je nastavio s demokratskom, mirnom političkom borbom svoga predhodnika kojega je jednoglasnom odlukom zamijenio nakon atentata u beogradskoj skupštini. Poslije toga atentata proširila su se i zapravo intezivirala nezadovoljstva i na političkoj i na javnoj razini što je rezultiralo ili bolje rečeno dalo opravdanja kralju Aleksandru da 6. siječnja 1929. proglasi diktaturu imenovavši vladu s generalom Živkovićem na čelu. U razgovorima s kraljem koji su prethodili proglašenju sudjelovao je i Maček koji je istaknuo kako je glavni problem srpska koncepcija Jugoslavije kao proširene Kraljevine Srbije, a kao jedino moguće rješenje krize predložio je federativni model sa zajedničkom krunom i zasebnim parlamentima i vladama.² Do realizacije ove federalističke koncepcije nije došlo i kralj je uspostavio diktaturu nastojavši izbrisati narode koji su tvorili tada nazvanu Kraljevinu Jugoslaviju, te uspostaviti jedan novi jugoslavenski narod.³

Mačekova je djelatnost za vrijeme diktature bila usmerena prema dvama ciljevima: povratku parlametarizma i uspostavljanju jednakosti sa Srpskim dijelom Jugoslavije.

Za to je vrijeme Maček završio i u zatvoru, pa je poradi njega čak i proglašen poseban zakon koji onemogućava privatni razgovor optuženika s braniteljem i nakon što je optužnica podignuta. Maček je zahvaljujući dobroj obrani, a možda i više zahvaljujući starijim i poštenijim nerezimskim sudcima, oslobođen od optužbi. Naime, Maček je optužen da je financijski potpomagao neke od okrivljenika mladeži HSS-a, koji su bili upleteni u niz improviziranih atentata i navodnoga pokušaja atentata na vlak koji je vozio za Beograd.⁴

Za vrijeme diktature, a posebice po proglašenju oktroiranoga ustava 1931. god., Maček je bio budnim okom praćen od strane vlasti koje su na sve načine nastojale ograničiti njegovu političku aktivnost. On je, naime, za cijelo to vrijeme kao i kroz cijelu političku karijeru primao sve one koji bi mu došli, među ostalom i strane novinare kojima bi, kako sam kaže, uvijek

¹Usp. Vladko Maček, *Memoari*, Dom svijet, Zagreb, 2003., str. 122.

²Usp. *Isto*, str. 124.

³Usp. Vladko Maček, *Memoari*, Nakladni zavod znanje, Zagreb, 1992., str. 82-84; svi daljni navodi u fusnotama bit će vezani za ovo izdanje iz 1992. god.

⁴Usp. *Isto*, str. 88-89, 91.

govorio istinu bez obzira na moguće posljedice.⁵

U studenome 1932. Ante Trumbić, Vladko Maček, vodstvo Seljačko-demokratske koalicije i Mile Budak sastavili i potpisali rezoluciju poznatu pod imenom Zagrebačke punktacije, a u kojoj su osudili srpski hegemonizam, kraljevu diktaturu i u kojima su tražili povratak na stanje iz 1918. god., odnosno na novi početak s ravnopravnih pozicija.⁶ Rezolucija je polučila uspjeha u rasplimnjivanju otpora protiv diktature diljem Jugoslavije, no ono što je vlastima smetalo, najviše su bili razni intervjui koje je Maček davao stranim novinama i tako štetio ugledu i vanjsko- političkom položaju Jugoslavije, a zbog čega je naposljetku ponovno uhićen, te ovaj put i osuđen 1933. god. na 3 godine zatvora.⁷ U svome obraćanju sudu Maček je izjavio da će hrvatski narod do slobode doći ili unutar ili izvan Jugoslavije i da je predmet, za koji se on tereti, zapravo njegov pokušaj da se to pitanje riješi unutar te iste države.⁸ Maček nije odustajao od svoje politike rješavanja problema mirnim demokratskim načinom, a u to je vrijeme pojačanoga režimskoga pritiska diktature izrekao kako su on i HSS ti koji zadržavaju narod od otvorene nasilne pobune, a da ne zna koliko će im još to uspijevati.⁹ U svome je govoru na suđenju 1933. god. također objašnjavao i političke razloge zbog koji on i HSS i dalje inzistiraju na politici dogovora, prvo s prečanskom opozicijom, pa onda i sa srpskom stranom. Maček navodi dva razloga ili dvije činjenice na koje treba obratiti pozornost; prva je ta da svaka promjena granica za sobom neminovno povlači rat koji je sam za sebe dovoljna katastrofa, pobijedili ili izgubili; a druga je činjenica relativno visoki postotak, od 25 posto, srpske populacije kada se uzme u obzir cjelokupni povijesni teritorij Hrvatske, koju nacionalni osjećaj neminovno veže za Srbiju.¹⁰

Netom prije atentata u Marsseilleu kralj je Aleksandar stupio preko Šubašića u kontakt s Mačekom i poslao mu poruku kako će nakon njegova povratka iz Francuske biti oslobođen. Kralj nije poživio dovoljno dugo ali je zato Maček pušten odmah po dolasku na vlast namjesništva s knezom Petrom na čelu.¹¹ Ubrzo nakon puštanja iz zatvora, u svibnju 1935. raspisani su izbori na kojima je vladina lista uglavnom na temelju povoljnoga izbornoga zakona i sustavnoga falsificiranja dobila većinu.¹²

HSS je već tada osnivanjem seljačke i građanske zaštite, pa djelovanjem seljačke i gospodarske sloge, te seljačkih sudova ušao u sve pore hrvatskoga društva spriječivši, koliko se moglo, režimsko nasilje što je gotovo pa neprekidno trajalo još od osnutka kraljevine.¹³ Hrvatska se koliko je to bilo moguće (imajući na umu žandarmeriju i ostale organe središnje

⁵Usp. *Isto*, str. 93-94.

⁶Usp. *Isto*, str. 96-98.

⁷Usp. *Isto*, str. 98.

⁸Usp. *Isto*, str. 103.

⁹Usp. Ivo Perić, *Vladko Maček: politički portret*, Golden marketing - tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 157.

¹⁰Usp. *Isto*, str. 164.

¹¹Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 106-108.

¹²Usp. *Isto*, str. 111, 113-114.

¹³Usp. *Isto*, str. 116-118.

vlasti) na terenu obranila od velikosrpske hegemonije. Sada je još preostajalo da dogovor dviju strana, za koji su se HSS i Maček toliko dugo borili, bude utanačen.

Prvi je sastanak Mačeka i kneza Pavla bio 1936. god. u Sloveniji, a u sljedećim su godinama slijedili i drugi sastanci s knezom, a na knežev nagovor i s ministrom vlade Stojadinovićem s kojim, po Mačekovu svjedočenju, dogovor nije bio moguć.¹⁴ Izbori u prosincu 1938. pobjedu su donijeli vladinoj listi pod Stojadinovićem ali poraz u Hrvatskoj je bio zastrašujući tako da su i od vlade ovisni ljudi ovaj put glasovali za HSS. Interesantno je i to da u predizborno vrijeme i nije bilo političke agitacije jer je već svatko znao za koga treba glasovati.¹⁵ Izbori su potvrdili HSS-ovu poziciju čvrstoga i jakoga predstavnika hrvatskoga naroda, njegovih osnovnih težnji i interesa.¹⁶

Rješenje hrvatskoga pitanja, odnosno dogovor dvora i HSS-a čekao je zadnje trenutke tako da su još ozbiljniji pregovori počeli tek početkom 1939. god. kada je već postalo jasno da je rat u Europi neizbježan. Tada je i knez Pavle bio spreman na kompromise iako ne u svezi promjene ustava, a i Maček je zbog straha od ratnodobnih velikosrpskih snaga i sve nepovoljnijeg ekonomskog položaja Hrvatske pristao na održavanja postojećeg stanja (status quo) do kraljeve punoljetnosti.¹⁷

2. Uspostava Banovine Hrvatske

U veljači 1939., neposredno nakon preeliminarnoga načelnoga dogovora Mačeka i kneza Pavla o uspostavi Banovine Hrvatske od Savske, Primorske i Vrbavske banovine i kotara Dubrovnik, pada Stojadinovićeva vlada koju zamjenjuje vlada pod Dragišom Cvetkovićem koji je prvi dužnosnik vlade koji javno priznaje postojanje hrvatskoga pitanja čije je rješenje bilo jedna od zadaća njegove vlade.¹⁸

Prvi usmeni dogovor Cvetkovića i Mačeka u Zagrebu nije dobio knezova odobrenja. U njemu je osim o teritoriju Savske i Primorske banovine i kotara Dubrovnik predviđen i plebiscit u istočnome Srijemu i u Bosni. Drugi je dogovor počeo sastankom i privremenim sporazumom u Vukovoj Gorici kojim je određen sljedeći teritorijalni opseg Banovine Hrvatske: Savska i Primorska banovina, kotar Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik, Fojnica. Imenovani su i eksperti s obje strane koji su trebali pregovarati o poslovima pojedinih resora. Kao što je i očekivano, i srpski i hrvatski su predstavnici vukli na svoje strane, prvi za centralnu vlast a drugi za autonomnu Hrvatsku. Dogovori su se toliko zaoštrili da je početkom kolovoza prekid pregovora bio gotovo pa neminovan sve dok Maček nije dobio Krnjevićev izvještaj iz

¹⁴Usp. *Isto*, str. 122-123.

¹⁵Usp. *Isto*, str. 124,126-127.

¹⁶Usp. I. Perić, *Vlatko Maček: Politički portret*, str. 211.

¹⁷Usp. *Isto*, str. 212; V. Maček, *Memoari*, str. 127.

¹⁸Usp. *Isto*, str. 127-128.

Ženeve na temelju čega je bilo jasno kako je rat pred vratima. Zbog toga je Maček popustio, te Cvetkoviću predložio privremeni sporazum kojega će dovršiti kada vanjsko-politička situacija bude povoljnija.¹⁹

Utanačeni su pregovori u Božnjakovini, koji su trajali pet dana završivši sporazum u ponoć 20. kolovoza 1939. Uz već spomenuti teritorijalni opseg, Banovina Hrvatska je dobila svoj parlament i autonomne poslove, a kralj je imenovao bana koji je odgovoran kralju i Hrvatskome saboru. Za zajedničke poslove su određena vanjska trgovina, vojska, pošta, željeznice i važnije ceste. Određeno je i to da se opseg autonomnih hrvatskih poslova može proširiti, no da se bez pristanka Hrvatskoga sabora ti poslovi ne mogu prenijeti na zajedničke. Žandamerija je kao organ vojske ostala pod upravom vojske, no u svojoj djelatnosti u Hrvatskoj podvrgnuta je hrvatskome banu. Za bana je na molbu kneza Pavla predložen i imenovan Ivan Šubašić (Maček je htio da to bude August Košutić), a Maček je zajedno s četiri ministra iz HSS-a ušao u Cvetkovićevu vladu.²⁰

Sporazum Cvetković - Maček i Uredba o Banovini Hrvatskoj konačno su potpisani 26. kolovoza na temelju članka 116. Ustava iz 1931. god. koji omogućuje da se u slučaju ugroze poretka i sigurnosti države donesu potrebne mjere mimo zakona i Ustava.²¹

Maček je uskoro nakon sklapanja sporazuma sazvao narodno zastupništvo koje mu je već ranije te godine dalo puno povjerenje i ovlasti u svezi dogovora s dvorom. Sporazum je ratificiran skoro jednoglasno, osim što je Lovro Šušić usmenom izjavom bio protiv njega. Na tome je sastanku Maček naglasio da je nagodba privremena, očekivajući dakle, ovisno o uređenju ostalih teritorijanih cijelina, priključenje još nekih područja. Na tome je sastanku ocrtao dva vrlo bitna elementa nagodbe; to da je hrvatski narod dobio svoj teritorij i to da je vlast na svome teritoriju dobio u svoje ruke.²²

Ovim su završena višegodišnja nastojanja HSS-a, a posebice Vladka Mačeka, u postizanju za hrvatsku povoljnoga položaja u Jugoslaviji u borbi protiv velikosrpskoga hegemonizma i jugoslavenskoga unitarizma.

¹⁹Usp. *Isto*, str. 129-131.

²⁰Usp. *Isto*, str. 132-134.

²¹Usp. I. Perić, *Vladko Maček: Politički portret*, str. 223.

²²Usp. *Isto*, str. 224-225; V. Maček, *Memoari*, str. 134.

3. Vanjsko-politička aktivnost Mačeka i HSS-ova vodstva za vrijeme pregovora

Maček i vodstvo HSS-a su i u godinama koje su prethodile ratu i u ratnoj 1939. god., dok su još neuspješno vođeni pregovori sa Srbima, održavali kontakte s obje antagonističke strane. Cilj kontakata i prema jednima i prema drugima prvenstveno je bio usmjeren na pritiskanje Beograda k popuštanju i sklapanju nagodbe, jačanjem hrvatskoga položaja, te informiranjem o mogućnostima i vanjskopolitičkom položaju Jugoslavije, odnosno Hrvatske u skladu s kojima bi bili ili popustljiviji ili oštriji u svojim zahtjevima.²³

Kontakti s V. B. i Francuskom, za razliku od onih s Rimom i Berlinom, nisu imali po Hrvatsku značajnijih vanjskopolitički učinaka. Ni jedni ni drugi nisu išli dalje od savjeta hrvatskim političarima da budu popustljiviji i da s knezom sklope nagodbu što prije.²⁴

Korespondencije s Berlinom i Rimom su se pokazale najproblematičnijima. Kružile su razne glasine, pogotovo tijekom 1939. god., u javnosti ali i u dokumentima službenika i Njemačke i Italije o kontaktima i političkim peripetijama predstavnika HSS-a s vlastima navedenih zemalja koje je vodstvo HSS-a uglavnom negiralo.²⁵ Mi ćemo navesti sadržaj jednoga razgovora navodnoga Mačekova opunomoćenika s njemačkim vlastima i nekoliko primjera korespondencije samoprovanih Mačekovih opunomoćenika s talijanskim političkim vrhom.

Naime, pronađena je u štabu Hitlerova zamjenika zabilješka o susretu navodnoga Mačekova opunomoćenika. Taj je u razgovoru govorio o krizi Jugoslavije naglašavajući hrvatsku borbu i pravo hrvatskoga naroda na samoopredjeljenje. Kriza se očituje u nekoliko faktora: izbori iz prosinca 1938. kada je većina stanovništva svoj glas dala "za ideju Nezavisne države Hrvatske"; pobune na hrvatskome teritoriju; rezolucija iz siječnja 1939. hrvatskoga narodnoga zastupstva, u kojoj se ukazuje na težak položaj Hrvatske i na potrebu rješenja hrvatskoga pitanja; te naposljetku pad Stojadinovića kojim se i priznalo postojanje hrvatskoga pitanja. Nadalje, s obzirom na neuspjeh srpsko-hrvatskih dogovora traži se što hitnije oslobađanje Hrvatske za čiju je borbu spremno 400 tisuća pripadnika seljačke zaštite. Na liniji odluka narodnoga zastupstva 15. siječnja Maček od Njemačke traži moralnu podršku i potporu, a zauzvrat obećava pristupanje silama Osovine.²⁶

Identitet navodnoga Mačekova opunomoćenika, kao i to je li on doista bio opunomoćen, nije utvrđeno. Jedino što možemo učiniti jest upozorenje na bitno drugačije okolnosti iz veljače 1939. kada se rješenje hrvatskoga pitanja činilo nemogućim u odnosu na vrijeme tijekom i nakon pregovora za uspostavu Banovine Hrvatske i tijekom njezina postojanja. S tim na umu možemo reći kako je moguće da je Maček u tim za Hrvatsku nemilim vremenima bio spreman i za

²³Usp. Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, Liber, Zagreb, 1974., str. 118.

²⁴Usp. *Isto*, str. 92.

²⁵Usp. *Isto*, str. 80-81,84-85,88-89.

²⁶Usp. *Isto*, str. 80-81.

secesionističko rješenje; iako smatrano lošim, ali i dalje je držano najboljim rješenjem za Hrvatsku, koje je prestalo biti opcija onoga trenutka kada se pojavila bolja alternative, odnosno kada je stvorena Banovina Hrvatska.²⁷

Posebno se prašina digla Njemačkom okupacijom i pripojenjem Čehoslovačke što je uzburkala vode i u talijanskome vodstvu (koje nije smjelo dopustiti izlazak Nijemaca na Jadran)²⁸ i u vodstvu Jugoslavije (koja postaje gospodarski ovisna i koja dolazi pod neposrednu opasnost).²⁹ Pripojenjem češke i osnivanjem slovačkoga protektorata očitovala se Hitlerova politika korištenja nacionalnih manjina, što se lako mogla zamisliti i u jugoslavenskome kontekstu. U tom je smjeru njemački službenik Von Heeren predlagao promjenu politike prema Jugoslaviji s osloncom i podupiranjem Hrvata, koji su povoljan geostrateški i politički partner naglašavajući kako su Srbi ideološki na strani zapadnih sila.³⁰

Von Heerenov se prijedlog nije usvojio i uskoro su u korespondenciji s vodstvom Italije dana jamstva prihvaćanjem talijanskih interesnih sfera na mediteranu.³¹ Čak su i na razini organa vlasti,³² zabranjeni kontakti njemačkih službi s predstavnicima nacionalnih manjina (odnosno Hrvata) bez dozvole ministarstva vanjskih poslova. To je bilo dovoljno da uvjeri Mačeka i krugove u vodstvu HSS-a kako od Njemačke nema nikakve pomoći nakon čega je bilo potrebno ispitati poziciju i stav Rima prema istome pitanju.³³ Još je i 15. siječnja u rezoluciji Hrvatskog narodnog zastupstva istaknuta potreba izvoza hrvatskoga pitanja, odnosno pokušaja zadobivanja podrške i potpore od stranih vlada. U tom kontekstu treba promatrati već navedene kontakte sa Berlinom, te isto tako i kontakte s Rimom.³⁴

Iako se ovakav razvoj događaja čini najizglednijim, ipak smo svjedoci popriličnog proturječja u iskazima. Dok je Carneluti pred istražnim organima tvrdio kako je on poslan od Mačeka u svezi dogovora, sam je Maček u više navrata negirao inicijativu ovoga tipa sa svoje strane. Maček u Memoarima piše kako je Carnelutti išao Alferiju, pomoćniku ministra vanjskih poslova kod kojega je između ostaloga trebao i za Mačeka saznati nešto o navodnome dogovoru Ciano - Stojadinović. U tu mu je svrhu dao i zatraženu punomoć, zapravo samo potvrdu da je Carnelutti pripadnik HSS-a.³⁵ Treba također napomenuti kako je i talijanska strana također imala razloga za iniciranjem ovoga susreta i dogovora zbog već spomenutoga smrtnoga straha od dolaska Nijemaca na Jadran. Zbog svega toga postojala je potreba i kod jednih i kod drugih za nekom vrstom dogovora.

²⁷Maček i HSS su više puta negirali istinitost raznih glasina ovoga tipa koje su na početku 1939. god. kružile u javnosti; vidi *Isto*, str. 84, 125.

²⁸Usp. *Isto*, str. 84-85, 127.

²⁹Usp. *Isto*, str. 82-83

³⁰Usp. *Isto*, str. 82.

³¹Usp. *Isto*, str. 85-86.

³²Usp. *Isto*, str. 86.

³³Usp. *Isto*, str. 87.

³⁴Usp. *Isto*, str. 89.

³⁵Usp. *Isto*, str. 88-89.

Ono što sa sigurnošću znamo jest sam sadržaj njihova dogovora. Po dogovoru kojega je prihvatio i odobrio Mussolini prvotni je cilj dogovor s Beogradom, a ako se u tome ne bi uspjelo, trebalo je dići pobunu i pozvati talijansku vladu u pomoć nakon čega bi uspostavljena Hrvatska republika, koja bi s Italijom ušla prvo u carinsku i monetarnu uniju, te naposljetku i u personalnu.³⁶

Okupacija Albanije početkom travnja 1939. za Jugoslavija je predstavljala veću opasnost nego okupacija Čehoslovačke mjesec dana prije. Vodstvo je Jugoslavije prihvatilo okupaciju odbijajući ne samo bilo kakvu vojnu intervenciju nego bilo što što bi moglo poremetiti odnose s Italijom. I knez Pavle, koji je od Mačeka tražio hitni dolazak zastupnika u Beograd, i Maček su u navedenoj situaciji vidjeli sredstvo pritiska naspram Zagrebu, odnosno Beogradu.³⁷

Netom prije okupacije Albanije grof Bombelles, koji se ranije toga mjeseca predstavio kao tajni Mačkov izaslanik Cianu, donosi vijesti o razvoju separatističkoga pokreta tražeći sastanak s Pavelićem i potporu za financiskom propagandom toga pokreta. Mussolini i Ciano su prema ovome prijedlogu, iako je odgođen za daljnje raspravljanje s Mačekom, ipak bili spremni financirati eventualni hrvatski pokret prije samoga zauzimanja Albanije dok je već početkom svibnja zbog smirivanja situacije to odbijeno.³⁸

Najviše je problema u odnošajima prema Njemačkoj i Italiji izazvala Stojadinovićeva ostavka s početka godine. Nepovjerenje je uklonjeno tek razgovorima Cincar - Markovića u Rimu i Berlinu. I on i vodstvo sila Osovine je prihvaćalo neutralnost Jugoslavije u nadolazećem ratu uz prijateljstvo i gospodarsku suradnju. Nadalje, sile Osovine su budno pratile unutrašnju krizu zbog koje bi eventualno, ako situacija bude po Italiju nepovoljna (jer se radi o talijanskoj interesnoj sferi), ona mogla reagirati.³⁹

Hrvatsko se narodno zastupstvo ponovno sastalo 5. svibnja u svezi s odbijanjem sporazuma od 27. travnja kao i predstojećeg kneževa puta u Rim i Berlin. Kao i ranije u siječnju iste godine zastupstvo je između ostaloga ovlastilo Mačeka na poduzimanje svih potrebnih akcija u vanjskoj i unutarnjoj politici. Naglašena je, kao i na prošleme sastanku, potreba veće međunarodne uloge Hrvatske, a pokazana je i veća doza odlučnosti i nepopustljivosti prema Beogradu.⁴⁰ Prema tumačenju kneza Pavla, prije njegova odlaska u Rim, Maček je došao s novim zahtjevima za koje je držao kako će ih knez sigurno prihvatiti, jer bilo je bolje posjetiti Rim i Berlin s dogovorom, negoli bez njega. Knez je po vlastitome svjedočenju zahtjeve odbio, dok je Maček u svojim Memoarima, ukoliko se događaj zaista dogodio, propustio ispričati cijelu

³⁶Usp. Isto, str. 87.

³⁷Usp. Isto, str. 97-98.

³⁸Usp. Isto, str. 87,101.

³⁹Usp. Isto, str. 98-101.

⁴⁰Usp. Isto, str. 107-109.

priču.⁴¹

Nakon odlaska kneza Pavla iz Rima, u kojemu nije bilo konačnoga opredjeljena i dogovora što su ga tražili Talijani, k Cianu je došao Carnelutti koji je, saznajući da do dogovora nije došlo, izjavio kako je Maček izgubio interes za sporazum sa Srbima namjeravajući na talijanski zahtjev (dakle uz talijansku potporu i podršku) u roku od 6 mjeseci organizirati pobunu za koju je tražio i određena novčana sredstva.⁴² U tu je svrhu sastavljen 26. svibnja 1939. ugovor što ga je potpisao Carnelutti, a kojega je dakako trebao potpisati i Maček. Ugovor se sastojao od 8 stavaka. U njima se određuje pripremanje pobune u roku od 4-6 mjeseci nakon čijeg će se izbijanja pozvati talijanska vlada u pomoć. Hrvatska je trebala biti slobodna država sa svojim teritorijem u savezu s Italijom i s Hrvatskom vladom s predsjednicima dr. Mačekom i talijanskim namjesnikom. U svrhu pobune će talijanska vlada izdati zajam od 21 milijun dinara, a u dogledno vrijeme nakon okupacije bit će govora i o mogućnosti personalne unije s Italijom.⁴³

Jugoslavensko vodstvo nije uvidjelo da je potreba za deklarativnim i realnim približavanjem Osovini jedini način očuvanja neutralnosti i uopće opstojnosti Jugoslavije. Iako su se zbog nužde približavali više Osovini, to je učinjeno poprilično neodlučno zbog čega je Jugoslavija od vremena Stojadinovićeve (koji se približavao Osovini i po političkom i po ideološkom planu) pala u nepovjerenje Osovine, posebice Hitlera koji je držao da će Jugoslavija stajati uz Osovinu samo dok im oni budu za vratom, a prvom povoljnom prilikom priklonili bi se Zapadu.⁴⁴

Na toj je liniji Hitler poticao Mussolinija da usporedno s napadom na Poljsku izvrši Italija napad na Jugoslaviju, od čega je naposljetku, zbog uključenja zapadnih demokracija, Mussolini odustao.⁴⁵

Ocjena je mnogih autora iz komunističkoga vremena u svezi djelovanja Vladka Mačeka i to ponajviše na temelju Cianova dnevnika i veza preko Carneluttia izrazito negativna.⁴⁶ Mnoge su stvari nejasne, pitanja je zbog proturječnosti iskaza vrlo mnogo, dok su odgovori vrlo često siromašni. Neke stvari doista i govore u smjeru navedenih negativnih tvrdnji, no sami su zaključci naivni, pristrani i ideološki obojeni. I u slučaju da činjenice i govore kako je Maček namjeravao učiniti isto što je Pavelić učinio dvije godine poslje, Vladko Maček nije Ante Pavelić i HSS nije ustaški pokret. Izjednačavati jedne i druge u kontekstu europske historiografije jednako je naivno kao i nastaviti s raspravom što bi bilo kad bi bilo.

Stav ovoga autora je da se u svakome slučaju treba suzdržati od takvih ocjena iz dvaju razloga: prvo, iako postoje dokazi da je do nekih sastanaka Mačkovih ljudi i vlasti sila

⁴¹Usp. *Isto*, str. 133.

⁴²Usp. *Isto*, str. 110.

⁴³Usp. *Isto*, str. 111; na toj se stranici nalazi prijepis prijevoda najvjerojatnijega originalnoga ugovora.

⁴⁴Usp. *Isto*, str. 113.

⁴⁵Usp. *Isto*, str. 113.

⁴⁶Usp. *Isto*, str. 115-116.

osovine dolazilo, ne postoje valjani dokazi koji bi mogli Mačekovo djelovanje okarakterizirati kao "fašističko"; ono bi se trebalo shvatiti kao što je već rečeno pragmatično, tj. u smjeru skupljanja informacija poradi odnosa, eventualno pritiska naspram Beogradu; drugo, Mačkova su djelovanja nakon puča i netom prije pada Jugoslavije pokazala kako je bio protiv suradnji s Njemačkom i u tome po Hrvatsku i Jugoslaviju nezgodnome vanjsko-političkome vremenu.

4. Banovina Hrvatska: 1939.-1941.

Nagodba je imala neprijatelja i unutar i izvan Hrvatske. Srbi su, i oni u Banovini i izvan nje bili nezadovoljni s tim da su Srbi s područja istočnoga Srijema, Banije, Like i sjeverne Dalmacije tražili izdvajanje svojih krajeva iz opsega Banovine Hrvatske dok su Srbi izvan banovine agitirali za osnivanjem druge teritorijalne cijeline pod nazivom Srpske zemlje. Među Hrvatima najveći su protivnici nagodbe bili ustaše koji su Mačeku zamjerali što je hrvatsku ostavio u Jugoslaviji.⁴⁷ Oni su bili za ništa manje negoli nezavisnu i samostalnu Hrvatsku. Da li je to bilo moguće u tome trenutku i na kojoj je razini ta nezavisnost ostvarena, pokazala je povijest.

Maček je ustaše, odnosno frankovce držao Pavelićevim petokolonašima, a komuniste sovjetskim. Režim je bana Šubašića komuniste progonio i zatvarao u Lepoglavu, a frankovce u Krušćicu pokraj Tvavnika. Zabranio je opozicijske frankovačke listove Hrvatski narod i Hrvatska zemlja, a raspustio je i odbor Matice hrvatske u kojemu je bilo mnogo frankovaca postavivši komesarijat u toj ustanovi.⁴⁸ Opravdanje je ovakvih postupaka u jednom nazovi demokratskom sustavu poprilično upitno s tim da treba uzeti u obzir da su spomenute organizacije vodile subverzivne akcije protiv novostvorene Banovine Hrvatske tako da je za internacije i zabrane i bilo neke osnove, a ne smijemo zaboraviti niti činjenicu da su Jugoslavija i s njom novostvorena Banovina Hrvatska bile pod stalnom ratnom opasnošću koja je prisustvom navedenih talijanskih petokolonaša samo uvećavana.

Ipak, mjere protiv frankovaca nisu bile većega inteziteta kao protiv komunista iz nekoliko razloga. Prvi, vodstvo HSS-a je nastojalo očuvati, koliko je god to bilo moguće, prednagodbenu bloku snaga (koji se raspao sklapanjem nagodbe) usmjeren prema rješenju hrvatskoga pitanja. Drugi, odnos prema njima nije mogao biti dovoljno oštar i zbog toga što su te snage bile saveznici Osovine koja je budno pratila političku situaciju. I treći, sami su organi HSS-a, naročito dvije Zaštite, bili puni frankovaca što je samo po sebi sprječavalo efikasniji otpor frankovačkim snagama.⁴⁹

Druga je u to vrijeme, po broju i veća organizacija od frankovačke bila komunistička.

⁴⁷Usp. I. Perić, *Vladko Maček: Politički portret*, str. 228.

⁴⁸Usp. *Isto*, str. 236.

⁴⁹Usp. Lj. Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, Liber, Zagreb, 1974., str. 189.

Njihovi su položaji u Dalmaciji, Lici, Slavonskom Brodu i nekim drugim mjestima bili poprilično čvrsti infiltrirajući se i u HSS-ove redove. I selo i grad su određenim intezitetom, kako je vrijeme prolazilo i kako su obećanja što su bila dana u opozicijsko vrijeme ostala neispunjena, postupno potpadala pod utjecaj prvo komunista, a onda i frankovaca.⁵⁰ Tešku je gospodarsku situaciju i kritike ustaških grupacija vodstvo stranke opravdavallo nedovoljnom praktičnom provedbom sporazuma koji je predstavljao tek prvu etapu izgradnje autonomne Banovine.⁵¹

Neki su povjesničari druge polovice 20. st. na crti HSS-ove opetovane vokacije o sporazumu kao prvoj etapi izgradnje autonomne Banovine Hrvatske i s temeljem u navodnoj tajnoj okružnici vodstva HSS-a utvrđivali separativni karakter politike HSS-ova vodstva. Slično kao i u problematici opisanoj u potonjem poglavlju grupa je povjesničara neobazirajući se na valjanost izvora pristrano provlačila svoja ideološki i politički obojana stajališta nastojeći prikazati HSS i Vladka Mačeka u što je više moguće gorem svjetlu izjednačavajući Mačeka s Pavelićem, a HSS s ustaškim pokretom.⁵²

Nakon 10 godina, od Šestosiječanske diktature uvodi se funkcija potpredsjednika vlade, odnosno ministarskoga savjeta, koja je u pogledu nadležnosti identična onoj predsjednika a koju u Cvetković - Maček vladi vrši Maček. On je kao potpredsjednik s Cvetkovićem usko surađivao, a u njegovu je odsustvu primao strane državnike i veleposlanike, vodio sjednice i zamjenjivao ga u svim drugima nadležnostima. HSS je vodio potpredsjednik August Košutić.⁵³

Devetoga rujna je donijeta "Uredba o ustroju vlasti u Banovini Hrvatskoj". Njome su prenijete ingerencija s ministarstava na odjele banske vlasti u Banovini Hrvatskoj. Osim ove glavne uredbe Maček je vodio i inicirao mnoge druge socijalne, upravne i zakonodavne uredbe za Banovinu Hrvatsku. Iako su ratna zbivanja zaobišla Jugoslaviju, sam je rat pogoršao gospodarski položaje Hrvatske i Jugoslavije smanjenim ulaganjima, inflacijom, ugrožavanjem turizma i pomorskog prometa ali su se i javljale druge deformacije. Naime, jugoslavneska je vojska djelovala mimo središnje vlasti tako da je uništavala i konsificirala imovinu u obrambene svrhe (kao priprema već spomenutom mogućem napadu Italije), a izazivala je nezadovoljstvo i s neujednačenom mobilizacijom rezervnih trupa.⁵⁴

Maček je pokušao kordinirati i na pravi način srediti ove prilike, a bilo je i većih incidenata poput neposluha Karlovačke pješačke pukovnije koja je odbila napustiti grad. Cijeloj je pukovniji za neposluh prijetio prijeki sud, a cijela je situacija smirena intervencijom Mačeka i HSS-ovaca koje je poslao.⁵⁵ Problemi oko konsifikacije imovine su polovično riješeni tako što je na Mačekovu inicijativu određena stalna otkupna cijena konja i stoke seljaka, koja se na

⁵⁰Usp. *Isto*, str. 189-192.

⁵¹Usp. *Isto*, str. 217.

⁵²Usp. *Isto*, str. 217.

⁵³Usp. I. Perić, *Vladko Maček: Politički portret*, str. 229.

⁵⁴Usp. *Isto*, str. 230-231.

⁵⁵Usp. *Isto*, str. 230-232.

terenu vrlo često nije poštivala dok su problemi oko mobilizacije trupa bili nerješivi. Osim Karlovačke pukovnije, ustaše su, a ponajviše komunisti, ionako nezgodno stanje među pukovnijama još više uznemiravali šireći glasine o slanju mobiliziranih vojnika u prve redove rata u Francuskoj što je prema Mačekovu mišljenju bio i razlog njihove pobune.⁵⁶

Osim već navedenih uredbi Maček je trebao donijeti i izborni zakon. Kao podlogu je uzeo izborni zakon za ustavotvornu skupštinu iz 1920. god. s nekim manjim izmjenama. Iako je pravo glasa bilo opće, glasači su trebali napuniti 24 godine. Maček je držao kako oni mlađi od 24 godine uglavnom ne prosuđuju jasno političku problematiku čemu u prilog navodi veliko mnoštvo mlađih pristaša Hitlera, Mussolinija, Pavelića i komunista. Iako je ovaj izborni red odobren i potpisan od kneza Pavla, po Mačekovu objašnjenju izbori nisu provedeni zbog konstantnih mobilizacija.⁵⁷ Radilo se zapravo o tome da je HSS imao u svojim rukama svu vlasti i da je ta vlast sasvim dobro funkcionirala, a državna je blagajna ionako bila prazna i pitanje je bilo bi li se mogli podmiriti svi potrebni troškovi izbora i sazivanja Sabora, saborskih plaća i sl. Ni knezu Pavlu sazivanje Sabora nije bilo u interesu zbog straha od mogućega odcjepljenja Banovine Hrvatske koje bi hrvatski sabor mogao izvršiti, a zajedno sa Saborom niti sazivanje Narodne skupštine koja bi, jer je krcata velikosrbima, mogla srušiti sporazum Cvetković - Maček.⁵⁸

U isto je vrijeme donesen i sličan zakon za centralni parlament. U njemu je i dalje ostala formulacija koja komunističkim strankama zabranjuje prijavljivanje glasačkih lista prema kojoj je se Maček usprotivio. Prvo zato što je zakon ionako u praksi bio neprovediv jer sudovi uopće nisu imali takvih kompetencija, a drugo, još važnije to da bi jedan demokratski sustav opstao, mora dopustiti djelovanje svih političkih stranaka, jer se onda može dogoditi kao što se Jugoslaviji i dogodilo 1929. god. da jedna stranka ukine sve ostale.⁵⁹ Ostavit ćemo sa strane to da jedan demokratski sustav drži koncentracijske logore u koje privodi politički nepodobne i koji demokratski izabrane predstavnike naroda (komuniste s radničko seljačkih lista) otvoreno smjenjuje uvodeći komesarijat i raspisivajući nove izbore.⁶⁰

Osim navedenih poteškoća, što vanjskih što unutarnjih, ni provedba nagodbe i dogovori koji se uza nju vežu, nisu išli glatko. Postojale su potpuno nelogične ingerencije centralne vlade poput one za pomorsku upravu koja između ostaloga demonstrira kako je velikosrpski centralizam i dalje prisutan. Takvu je situaciju naravno omogućavala i sama nagodba koja je u svim bitnijim točkama financija, nadležnosti i teritorijalnoga ustroja ostala nedovršena. Maček je na najviše problema naišao oko donošenja Uredbe o financiranju 30. ožujka 1940. Sporazum je kompromisno postignut ali financisko rješenje u očima hrvatskoga tiska i aktualne politike

⁵⁶Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 135.

⁵⁷Usp. *Isto*, str. 138-139.

⁵⁸Usp. I. Perić, *Vladko Maček: Politički portret*, str. 233.

⁵⁹Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 138-139.

⁶⁰Usp. Lj. Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, str. 256-257.

nije bilo konačno; uostalom isto kao što ni sam sporazum Cvetković - Maček nije predstavljao konačan dogovor.⁶¹

Načinjanje teritorijanoga pitanja je nužno dovodilo do teškog političkog sukoba sa Srbima, koji je Maček htio odgoditi bar do konsolidacije Banovine. Trebalo je prvo srediti prilike i učvrstiti svoj položaj unutar Banovine Hrvatske (jačanjem Seljačke i građanske zaštite) i provesti do kraja transfer finansijskih i drugih nadležnosti s centralne vlasti na vlast Banovine, a tek onda, kada bi se možda i međunarodne prilike smirile, otvoriti i pitanje konačnoga teritorijanog razgraničenja. Što se tiče Mačkovih političkih aspiracija u ovome teritorijalnome pogledu, možemo reći da mu je bosanski teritorij bio važniji nego teritorij Vojvodine, i to ne na temelju etničke pripadnosti stanovništva nego geopolitičkoga gravitiranja prema Hrvatskoj. Iako je radio na odnosima s muslimanima, u konačnici je njegova politika čekanja povoljnoga trenutka za teritorijalno rješenje njegov utjecaj u korist nekih drugih strujanja poprilično smanjila.⁶² Prevladavajući je stav HSS-ova vodstva prema BiH bio usmjeren prema podjeli među Banovinom i budućom srpskom oblasti.⁶³

5. Maček u vanjskoj politici i raspad Jugoslavije

a) Od početka rata do travnja 1940.

Početak rata u rujnu 1939. Jugoslavenska je vlada objavila neutralnost. Glavno je pitanje vanjske politike bilo kako tu neutralnost sačuvati. Odnos snaga u Europi nije dopuštao rat protiv Osovine, a ideološka pozicija Jugoslavenskoga vodstva (Srba odanih Britaniji i Mačeka demokraciji) rat protiv Britanije. Neutralnost je bila jedina realna politička opcija.⁶⁴

Jugoslavenska je politika neutralnosti na početku, kada se obračunavala s Poljskom i Francuskom, odgovarala i Njemačkoj. Von Heeren je u izvještaju iz rujna 1939. naglasio kako i antiosovniski krugovi u državi podržavaju politiku neutralnosti svjedočivši Njemačkoj snazi i vojnim pobjedama tako da bi se neutralnost sačuvala i u slučajevima unutarnjih previranja ili vojnoga puča.⁶⁵ No, tu se radi samo o trenutnoj situaciji. U jugoslavenskome vodstvu djeluju dvije struje različitog shvaćanja neutralnosti. Jedna koja rat ne želi ni u kakvom trenutku (Maček i vodstvo HSS-a) i druga (srpski vojni vrh) koja čeka povoljne međunarodne uvjete za priključenje zapadnim silama.⁶⁶

S početka rata odnos prema Italiji bio je od većega značaja jugoslavenskome vodstvu nego prema Njemačkoj koja se bavila zapadnom Europom i koja je ovaj prostor prepustila

⁶¹Usp. *Isto*, str. 144, 146-149.

⁶²Usp. *Isto*, str. 160.

⁶³Uso. *Isto*, str. 234.

⁶⁴Usp. *Isto*, str. 303, 305.

⁶⁵Usp. *Isto*, str. 305-306.

⁶⁶Usp. *Isto*, str. 303,310.

talijanskoj sferi utjecaja. Italija je početkom rata u rujnu 1939. proglasila neutralnost odustavši od planiranoga napada na Jugoslaviju, koji je trebao biti kordiniran s Njemačkim napadom na Poljsku. No, talijanski vodeći krugovi igrajući dvostruku igru nisu odustajali od razbijanja Jugoslavije. Čekali su povoljnu priliku i vršili komunističku propagandu nastojeći se u predstojećoj intervenciji prikazati gušiteljem komunizma na Balkanu.⁶⁷ Kao odgovor na navedenu propagandu Cincar - Marković je poslao dopis jugoslavenskoj diplomaciji u inozemstvu, u kojemu negira bilo kakvu boljševičku opasnost u Jugoslaviji, o kojoj je bilo riječi u međunarodnim kolarima gdje su prenapuhivani beznačajni incidenti i naglašava da je raspoloženje i vlasti i naroda kategorički antiboljševičko.⁶⁸ I vodstvo je HSS-a u javnim istupima i pisanje HSS-ove štampe Hrvatskoga dnevnika negiralo navedene optužbe komunističke opasnosti negirajući čak i to da su sporne komunističke demonstracije⁶⁹ djelo komunista tvrdeći kako se radi o pristalicam staroga režima.⁷⁰

Talijanska je politika dvolična, kao što je već rečeno. Službena se politika zalaže za mir i neutralnost Jugoslavije dok se neslužbena priprema za napad čekajući povoljnu priliku za njegovu egzekuciju.⁷¹ U siječnju 1940. Cinao je na prijedlog Bombellsa primio Pavelića s kojim je dogovorio dizanje pobune u Hrvatskoj, poziv talijanskoj vladi za pomoć, proglašenje nezavisne Hrvatske, stvaranje monetarne i carinske unije, te naposljetku personalne unije s Italijom. Ovi susreti još jednom dovode u pitanje prijašnje navodne dogovore Mačeka preko Bombellsa kao njegova poslanika koji se ovdje očituje kao ustaški agent dok nam tekst dogovora sa sastanka 23. siječnja, koji je identičan onome iz 26. svibnja 1939., govori kako je navodni dogovor Mačeka i Ciana više talijanska inicijativa i stav negoli stvarni Mačekov plan ili jedna od opcija rješenja hrvatskoga pitanja.⁷²

U već spomenutome izvještaju iz rujna 1939. Von Heeren također spominje i kako je stajalište Mačeka na liniji neutralnosti, koja je u tome trenutku Njemačkoj najbolje odgovarala.⁷³ Mačekova je politika neutralnosti i izbjegavanja rata srž njegove predratne politike. Rat je pod svaku cijenu trebalo izbjeći. Maček je u više navrata, između ostaloga i u razgovoru s birtanskim izaslanikom, ponovio kako nema sumnje u pobjedu demokratskih snaga, ali je prevideo i moguću katastrofu prilika na Balkanu dok se ta pobjeda ne ostvari.⁷⁴ Jukić je u razgovoru s britanskim konzulom Kappom potvrdio Mačekovu lojalnost Jugoslaviji naglasivši njegovo veliko nepovjerenje prema Italiji. Kappa konstatira kako je malo vjerojatno za očekivanje da bi Maček u bilo kojemu trenutku sigurnu i povoljnu situaciju za Hrvatsku u

⁶⁷Usp. *Isto*, str. 306,312.

⁶⁸Usp. *Isto*, str. 312-313.

⁶⁹Demonstracije u Sušaku, Splitu i Zagrebu.

⁷⁰Usp. *Isto*, str. 323-324.

⁷¹Usp. *Isto*, str. 313.

⁷²Usp. *Isto*, str. 315-317.

⁷³Usp. *Isto*, str. 320.

⁷⁴Usp. *Isto*, str. 322-323.

Jugoslaviji mijenjao za nesigurnom i vjerojatno inferiornom situacijom u zajednici s Italijom ili Mađarskom.⁷⁵

Maček se zalagao za uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa Sovjetima kao protutežom utjecaju sila Osovine, posebice Italije čija je politka odlučujući faktor jugoslavenske neutralnosti.⁷⁶

U atmosferi posjeta mađarskoga vođe Agrarne stranke Tibora Eckhardta i rasprava o eventualnome Jadranskome savezu Maček je u prosincu 1939. dao izjavu jednome mađarskome listu. U njoj je govorio o potrebi realnoga gospodarskog i političkog približavanja⁷⁷ seljačkih naroda poput Mađarske i Jugoslavije, središnje i jugoistočne Europe u odupiranju utjecaju velikih industriskih gospodarstava. Iako se cjelokupan ton čini naivnim, Maček doista govori o realnoj prijetnji velikih sila, i ne samo prijetnji sa strane sila Osovine, nego i preuzetnost unutarnjih faktora k "pustolovinama" kako ih naziva Maček, te o potrebi većega političkoga jedinstva manjih naroda čije se neslaganje može vrlo lako iskoristiti protiv njih samih.⁷⁸

b) Od travnja do listopada 1940.

Isto kao i početkom rata 1939. god., odnosno napada Njemačke na Poljsku, Mussolini je za vrijeme njemačkoga osvajanja zapadanih zemalja namjeravao, ali na kraju nije izvršio, napad na Jugoslaviju čekajući kao i 1939. god. daljnji rasplet situacije. U lipnju je Italija na strani Njemačke ušla u rat protiv Francuske što je po jugoslavensko-talijanske odnose bilo od velikoga značaja jer je sada Italija držala kako će svoje političke aspiracije moći zadovoljiti i bez rata političkim pritiskom na jugoslavensko vodstvo koje će zbog očigledne premoći osovinskih snaga morati prijeći njihovu taboru što je onda smanjilo napetosti talijansko-jugoslavenskih odnosa.⁷⁹

Posljedica je ovakve talijanske politke sve veće neraspoloženje i nezadovoljstvo i javnosti i jugoslavenkoga vodstva. Mussolini i Ciano su ponovno, nakon što je Hitler pregazio Francusku, namjeravali napasti Jugoslaviju za koji su nastojali pridobiti Hitlera da bi naposljetku u listopadu 1940. odlučili kako će umjesto Jugoslavije napasti Grčku.⁸⁰

Ulazak je Italije u rat stvorio novu političku i ekonomsku situaciju na Balkanu. Hitler je i dalje odvrćao Mussolinija od napada na Jugoslaviju, a Jugoslavija je gubitkom dobrog dijela zapadnoga tržišta i ograničenjem britanskoga izvoza prema silama koje trguju s silama Osovine postala ekonomski ovisna o trgovini s Njemačkom kojoj je mirno balkansko tržište bilo od velikoga značaja, a zbog čega je u početku i vodila politiku očuvanja *statusa qua* na Balkanu.

⁷⁵Usp. *Isto*, str. 331-333.

⁷⁶Usp. *Isto*, str. 321-322.

⁷⁷O gospodarskome i političkome približavanju manjih naroda zbog otpora naspram većima bilo je govora i u navedenome razgovoru Mačeka s Tiborom Eckhardtom.

⁷⁸Usp. *Isto*, str. 327,329.

⁷⁹Usp. *Isto*, str. 336.

⁸⁰Usp. *Isto*, str. 336-337.

Hitleru je naravno, kao i Cianu i Mussoliniu bilo jasno kako je jugoslavenska neutralnost više produkt straha nego bilo kojega drugoga faktora i kako bi, ako bi međunarodne prilike bile povoljne, stala na stranu zapadnih saveznika.⁸¹ Kako bi se Jugoslavija ponašala u tome kontestu zasigurno ne možemo znati, no ono što znamo jest da je razlog ovoga nepovjerenja rezerviranost jugoslavenskoga vodstva koje se nije do kraja uspjelo prilagoditi novonastalim prilikama. Glavna je pogreška jugoslavenskoga vodstva kao i politike HSS-a i Mačeka bio prevelik obzir prema tome što će Engleska reći.

I Maček je u sličnom tonu u svojim Memoarima kada je govorio o antisemitskim zakonima dr. Korošca za koje je vidio motivaciju u činjenici da je donošenje tih zakona u principu bilo neminovno. Pitanje je bilo samo da li će ih donijeti trenutno jugoslavensko vodstvo ili će pak biti produkt sila Osovine, odnosno njenih produžnih ruku, što je i bio slučaj.⁸²

Promjena političke situacije uključanjem Italije u rat i kasnije padom Francuske promjenila je i odnos Velike Britanije prema Jugoslaviji. U novonastalim međunarodnim prilikama Britanija i Francuska nastoje radi rasterećenja zapadnoga bojišta uvući balkanske zemlje u rat, a kao odgovor na sve veći rastući utjecaj Njemačke u političkome vrhu Jugoslavije razmišlja se i o intervenciji uz oslonac na opozicijske strane koje bi formirale probritansku vladu.⁸³

U prošleme poglavlju spomenuto je Mačekovo zagovaranje uspostavljanja diplomatskih odnosa sa SSSR-om kao silom koja bi bila protuteža silama Osovine,⁸⁴ što je 24. lipnja 1940. konačno i uspostavljeno potpisivanjem sporazuma.⁸⁵ Naime, držali su kako bi se Italija suzdržala od napada na Jugoslaviju ako bi za nju Sovjeti pokazali veći interes, što se uspostavljanjem diplomatskih odnosa naposljetku i ostvarilo. Sovjetima je u interesu, na kraju krajeva kao i Nijemcima, bila neutralna Jugoslavija i mir na Balkanu tako da su od Berlina tražili obuzdavanje Rima za koje su Nijemci i sami imali iste razloge. Nadalje, Sovjeti su u slučaju rata na Balkanu namjeravali aktivno ući u sukob što je bilo protivno interesima i Njemačke i Rima.⁸⁶ Utjecaj je Sovjetskog saveza smanjen padom Francuske i većom prisutnošću Njemačke iako je i dalje bio faktor na kojega treba računati.⁸⁷

Kao odgovor na ovu sovjetsku politiku obrane Jugoslavije od sila Osovine, Njemačka je izvršila pritisak na Bugarsku, Rumunjsku i Mađarsku okruživši Jugoslaviju čime su smanjene mogućnosti Sovjeta koji su morali odustati od daljnje agresivnije politke na Balkanu. Novi je odlučujući faktor postala Njemačka koja je nakon pada Francuske povećala svoju diplomatsku i

⁸¹Usp. *Isto*, str. 338

⁸²Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 141.

⁸³Usp. Lj. Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, str. 339.

⁸⁴Prvenstveno Italiji koja je bila glavna opasnost neutralnosti Jugoslavije.

⁸⁵Usp. *Isto*, str. 340.

⁸⁶Usp. *Isto*, str. 340-341.

⁸⁷Usp. *Isto*, str. 362.

vojnu prisutnost.⁸⁸ Njena se politika doduše nije mijenjala iako je ekonomski pritisak povećan a, jugoslavenska je vlada održavala prijateljske odnose pazeći da ne da nikakva povoda za promjenom te politike. Nadalje, takva je politika Njemačke odgovrala i Jugoslaviji jer ju je branila od Italije koja napad planira već dugi niz godina.⁸⁹

Padom Francuske i uspostavljanjem dominacije nad većim dijelom Europe novih totalitarnih sila Njemačke i Italije postavljala su se u svim manjim zemljama pitanja prilagođavanja svoje politke i unutarnoga uređenja novome pobjedničkom modelu. U tu je svrhu povučena strahom jugoslavneska vlada najavila opsežne i radikalne reforme koje su ostale u najavi, nikada stvarno provedene.⁹⁰ Osim o socijalno-ekonomskih reformama bilo je govora i o promjenama u vladi koje su kao i one prve uglavnom izostale. Jedina je značajnija promjena ulazak Korošca u vladu kao ministra prosvjete, koji je inicirao donošenje spomenutih antisemitskih zakona čije je daljnje donošenje spriječeno Mačekovim i Cvetkovićevim protivljenjem.⁹¹ Maček je iako je spriječio donošenje ovih zakona u Memoraima pohvalio njegovu političku inteligenciju i pravodobno uviđanje nadolazeće katastrofe. Tvrdio je kako je Korošac nastojao donijeti ove zakone strahujući, ako to oni sami ne učine, da će to učiniti Nijemci umjesto njih.⁹² Drugi nam izvori govore o mržnji Korošca prema “slobodnim zidarima” (masonima) i Židovima, koja je oslobođena u atmosferi pobjede nacional-socijalizma u Europi, no to nam dakako ne isključuje prethodnu Mačekovu ocjenu.⁹³ Iako je Mačekova ocjena političkoga, a ne historičnog karaktera, iz nje se ipak mogu očitati dvije stvari: prva, poprilično teška situacija u kojoj se našlo jugoslavensko vodstvo i Jugoslavija kojoj je, pošto je bila u nepovjerenju Njemačke i na nišanu Italije, i dalje prijetila ratna opasnost svakoga trenutka; druga, potreba ne samo za deklarativnim nego i realnim priključenjem osovinskom lageru kao jedinome načinu očuvanja kakve takve neutralnosti i što je još važnije nezaraćenosti.

Njemačka je, kako je odmicala 40-ta, imala sve veći utjecaj na unutrašnje prilike u Jugoslaviji. Vlast se iz straha povlačila onoliko koliko je bilo potrebno tako da su jugoslavenske tiskovine bile proosovinski orijentirane, s osovinskim stajalištem i osovinskim izvorima, a donijete su i crne liste po kojima su smijenjeni neki dužnosnici.⁹⁴ Kao što je već rečeno donijeti su antisemitski zakoni, prvi u Jugoslaviji, a najavljene su i opsežne reforme koje su trebale pokazati kako se Jugoslavija ideološki i politički približava silama Osovine, što dakako nije bilo stvarno stanje stvari tako da reforme toga tipa nikada nisu izvršene.⁹⁵

Neovisno o približavanju Osovini Maček po Cambellovu izvještaju gubi podršku i

⁸⁸Usp. *Isto*, str. 341.

⁸⁹Usp. *Isto*, str. 342, 420.

⁹⁰Usp. *Isto*, str. 346.

⁹¹Usp. *Isto*, str. 348-349, 422.

⁹²Usp. V. Maček, *Memoari*, 141.

⁹³Usp. Lj. Boban, *Maček i politka HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, str. 349.

⁹⁴Usp. *Isto*, str. 353.

⁹⁵ Usp. *Isto*, str. 357.

potporu u hrvatskoj javnosti zbog teške financijske situacije što su je pogoršavali članovi Seljačke stranke, koji su za sve krivili nedostatak autonomije i neprovođenje sporazuma, a to je stvaralo animozitet prema Srbima i išlo na korist ustaškoj propagandi u Hrvatskoj.⁹⁶ Njegovo je držanje u vanjskoj politici u ovo vrijeme na liniji "obazrivosti, dodvoravanja i stanovite servilnosti"⁹⁷ simptomatične za tadašnju politiku vlade koju je i Maček krojio.⁹⁸

Talijanski je konzul Cianu poslao izvještaj o sastanku grupe pronjemački orijentiranih HSS-ovaca sa stranačkim vrhom na kojemu je bio i Maček. Raspravljali su o tome da stvore pronjemačku frakciju unutar stranke koja će održavati bliske odnose s njemačkom nacionalnom manjinom i koja bi privlačila pronjemačke orijentirane frankovce i na taj način slabila potporu Pavelićevim ustašama. Ta bi grupa stranke HSS-a stupila na pozornicu u slučaju da Njemačka u ratu pobijedi osiguravajući na taj način kontinuitet stranke. No, od ovoga sastanka, bar prema riječima konzula, nije bilo ništa, odnosno nije došlo do nikakvoga dogovora.⁹⁹ I njemački je poslanik Von Heeren slao izvješća javljajući o pokušajima vodstva HSS-a da se približi i stekne povjerenje Njemačke. Preporučio je rezerviranost u odnosima s HSS-ovim predstavnicima Andresom i Košutićem koji su uskoro trebali doći u Njemačku jer se radi o isključivo političkome potezu osiguravanja zaštite od Italije dok se realna HSS-ova politika nije promijenila.¹⁰⁰

c) Od talijanskoga napada na Grčku 28. listopada 1940. do puča 27. ožujka 1941.

Jugoslavenska je vlada nakon talijanskoga napada na Grčku ponovno potvrdila svoju neutralnost. Javno je mnijenje još više ogorčeno politikom Italije protiv koje se traži podrška i potpora Njemačke. Von Hassellovo izvješće u tom pogledu nam je najrelevantnije. On govori o nepovjerenju i mržnji naspram Italiji zbog čega se jugoslavenska politika u skladu s potporom Hrvata, Slovenaca i Srba jednoglasno opredjeljuje za Njemačku. Ovo je opredjeljivanje, piše Von Hassell, uvjetovano strahom i mržnjom prema Italiji radije negoli iskrenom privrženosti prema Njemačkoj. Trebalo bi Jugoslaviji dati do znanja da je Njemačka obrana od Italije moguća jedino uz jugoslavensko priključenje silama Osovine. Dalje piše kako je mnogo veći dio separatista u Hrvatskoj, bilo onih koji na uštrb Beograda priželjkuju slovačko rješenje, odnosno hrvatsku autonomiju pod Njemačkim protektoratom, bilo onih kojima je to najbolje rješenje ako treba izaći iz Jugoslavije, protiv bilo kakvoga povezivanja s Italijom naklonjenih Njemačkoj. Von Hassell također opovrgava glasine o padu Mačekove popularnosti tvrdeći kako

⁹⁶ Usp. *Isto*, str. 357.

⁹⁷ Usp. *Isto*, str. 358.

⁹⁸ Usp. *Isto*, str. 358.

⁹⁹ Usp. *Isto*, str. 358-359.

¹⁰⁰ Usp. *Isto*, str. 359.

se u slučaju Pavelićevskih separatista radi o malom krugu inteligencije dok su seljačke mase potpuno u rukama Mačeka i njegove stranke.¹⁰¹

Neuspjeh napada na Grčku uvjetovao je daljnje povećavanje prisutnosti Njemačke na Balkanu, koja sada i u odnosu prema Jugoslaviji umjesto Italije vodi glavnu riječ. Jugoslavija i dalje o Njemačkoj i politički i privredno postaje sve ovisnija, te se u nadolazeće vrijeme daljnja neutralnost Jugoslavije u potpunosti veže za Njemačku.¹⁰² Unatoč mogućem okruženju i u vremenu kada Trojnom paktu pristupa Mađarska i Rumunjska, ali i za vrijeme još neizvjesnoga trajanja rata u Grčkoj, Jugoslavija odbija pomoć silama Osovine u ratu protiv Grčke i eventualno pristupanje u Trojni savez.¹⁰³

U veljači 1941. Hitlera su posjetili Cvetković i Cincar - Marković. S jugoslavenske je strane iskazana želja da se talijansko-grčki sukob i utjecaj Britanaca na Balkanu razriješi mirno i suradnjom balkanskih zemalja Turske, Bugarske i Jugoslavije. Ako ove intervencije ne bi dale ploda, Jugoslavija će uzeti u obzir pristupanje Trojnome paktu. Hitler i Ribentropp su odbili mogućnosti mirnoga smanjenja britanskoga utjecaja i apelirali na jugoslavensko što skorije pristupanje Trojnome paktu i zauzimanje svojega mjesta u novoj Europi kreiranoj od strane toga pakta. Knez Pavle u istome mjesecu prije i poslje navedenoga sastanka u Salzburgu slao je Stakića na pregovore s Mussolinijem i Cianom u svrhu povezivanja s Italijom, no i ta je inicijativa osujećena tako da je Njemačka u ime sila Osovine preuzela sve rasprave s Jugoslavijom.¹⁰⁴

Pristupom Bugarske paktu 1. ožujka 1941. ionako težak položaj Jugoslavije se dalje pogoršao i kako je god položaj bio gori, tako je i Hitlerov zahtjev za pristupanjem Jugoslavije paktu bio odlučniji, te je nakon kneževa posjeta Hitleru 4. ožujka, ali i već na sastanku u Salzburgu, bilo jasno kako se rat bez pristupa paktu nije mogao izbjeći. Na Mačekovo je pitanje koje su posljedice neprihvatanja pristupa paktu, Cincar odgovorio da iako trenutno neće biti opasnosti, Njemačka će eventualno postaviti nove još teže uvjete koje ćemo ili prihvatiti ili ići u rat. Bilo je jasno, zaključio je Maček, da se radi o pristupu paktu ili o ratu.¹⁰⁵

Rasprave o pristupanju paktu su trajale cijeli mjesec tako da je ugovor potpisan tek 25. ožujka i to uz požurivanja njemačkih vlasti. Po ugovoru je Jugoslavija pristupila Trojnom paktu, obećano joj je poštovanje suvereniteta i teritorijanoga integriteta; nije bila obvezna zaratiti s protivnicama Osovine niti je dopušten prijelaz vojske i vojnoga materijala kroza nju, a obećano je i revidiranje granice s eventualnim pripojenjem Soluna Jugoslaviji. Posljednje su dvije klauzule na Njemačku inicijativu potpisane tajno, ali ipak uza sukladnost njemačkih vlasti

¹⁰¹ Usp. *Isto*, str. 365-367.

¹⁰² Usp. *Isto*, str. 369.

¹⁰³ Usp. *Isto*, str. 370.

¹⁰⁴ Usp. *Isto*, str. 371-373.

¹⁰⁵ Usp. *Isto*, str. 373; V. Maček, *Memoari*, str. 146.

objavljane u Jugoslaviji.¹⁰⁶

Na dan potpisivanja pakta, kada su Cincar - Marković i Cvetković već bili na putu za Belvederu, u Kragujevcu se okupila masa nezadovoljna pristupom paktu nakon čega je Maček kao potpredsjednik vlade inicirao raznošenje novina s cijelim ugovorom i tajnim klauzulama nakon čega se situacija smirila; svima je bilo drago da je rat izbjegnut. Problemi, dakle, nisu proizlašli iz naroda nego iz oficirskih krugova. Knez Pavle i ministar vojske Pešić nisu, unatoč otvorenim prijetnjama Simonića, poduzeli ništa, tako su 27. ožujka 1941. Simonić i oficiri zrakoplovstva izvršili vojni udar srušivši vladu Cvetković - Maček.¹⁰⁷

Politička su nastojanja u Jugoslaviji poslanika Velike Britanije, a o čemu je ranije bilo riječi, napredovanjem Njemačkoga Wermachta nastojala Jugoslaviju i ostatak Balkana uvesti u ratni sukob stvarajući blok savezničkih zemalja (Jugoslavija, Grčka, Turska), koji bi onemogućio daljnje prodiranje njemačkih armija. Između ostaloga, u tijeku su ovih neuspješnih diplomatskih nastojanja netom prije potpisivanja Trojnoga pakta od jugoslavenske vojske tražili da napadne talijanske snage u Albaniji što bi vojno zaplijenom oružja i opreme ojačalo Jugoslaviju oslobodivši dobar dio grčkih snaga za otpor prema Njemačkoj, čija je vojska u Grčku dolazila preko Bugarske.¹⁰⁸ Navedena nastojanja britanske diplomacije nisu urodila plodom. Jugoslavenska vlada nije ozbiljno shvaćala ove razgovore ponajviše zbog nepovoljnoga strateškoga položaja za Britaniju i nedostatka mogućnosti za bilo kakvim realnom potporom bilo kakvim ratnim naporima država Balkana.

Kao i u prethodnome razdoblju i u ovome je vladala načelna sulgasnost za sva važnija pitanja unutrašnje i vanjske politike predsjednika vlade Cvetkovića, potpredsjednika Mačeka i regenta Pavla.¹⁰⁹ Mačkov stav prema Britaniji je bio konzervativniji i oštrij nego li knezov jer je Maček uviđao opasnosti politike koja na bilo koji način gravitira prema Britaniji, a u odnosu prema Njemačkoj je bio popustljiviji jer je tvrđa politika prema njima bio put u propast.¹¹⁰ Trebalo je izgraiti Banovinu Hrvatsku i konsolidirati njenu autonomiju, a ne ići u rat, pa i koliko god treba popustiti pred Njemačkom radije nego započeti unaprijed izgubljen rat.¹¹¹

U srpskim je krugovima od potpisivanja pakta sva krivnja svaljena na Mačeka opravdavajući na taj način i Srbe i kneza Pavla. Mačkov je stav suštinski suprotan tvrdeći kako je knez Pavle već u tajnome razgovoru s Hitlerom 4. ožujka pristao na pristupanje Jugoslaviji, a da su sve kasnije akcije išle prema tome da nađu opravdanja za već donošene odluke. Maček također navodi kako je odluka o potpisivanju Trojnoga pakta donesena na sastanku Krunskoga savjeta na kojemu su sudjelovali samo najuži predstavnici vlade i regent, a da su kasnije

¹⁰⁶ Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 148; Lj. Boban, *Maček i politka HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, str. 373-374.

¹⁰⁷ Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 148-149.

¹⁰⁸ Usp. Lj. Boban, *Maček i politka HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, str. 374-375.

¹⁰⁹ Usp. *Isto*, str. 377.

¹¹⁰ Usp. *Isto*, str. 378.

¹¹¹ Usp. *Isto*, str. 383.

rasprave s ministarskim savjetom bile više formalnoga karaktera.¹¹²

Zoran prikaz ovoga stava, uzimajući u obzir britanska nastojanja, donosi Cambell u svome telegramu prenoseći tekst razgovora Mačeka i američkog poslanika Donovana. U njemu Maček u kontestu čvršće politike prema Osovini i britanske želje za pritiskom prema Bugarskoj tvrdi kako će se Hrvati boriti kada dođe do invazije, dok je borba prije invazije neshvatljiva. Daklako, ova je nastojanja odbijao i knez Pavle jer bi Jugoslaviju direktno uključila u sukob.¹¹³

Boban ističe dva odlučujuća razloga zbog kojih se Njemačka odlučila na pritisak Jugoslavije za ulaskom u pakt, a ne za invaziju. Prvi je pripremanje napada na SSSR zbog kojega je trebalo što prije i sa što manje ljudstva i sredstava riješiti pitanje Grčke i Jugoslavije. Drugi je razlog uspostavljena ekonomska dominacija Njemačke nad Jugoslavijom koja bi bila ugrožena ratom u kojemu bi podjela s Italijom bila neminovna. Priroda je ovih obećanja, kao što su sljedeći događaji zorno prikazali, bila privremena. Jugoslavija se ulaskom Njemačkih trupa u Bugarsku našla u okruženju i pitanje je bilo samo vremena kada će Nijemci kreirati vlastitu vladu i politiku u Jugoslaviji.¹¹⁴ To se dakako nije dogodilo i Jugoslavija je srušena, a zlosluteća strahovanja prethodnih godina (od pada Čehoslovačke i uspostavljanja slovačkoga protektorata) o primjeni slovačkoga rješenja na Jugoslaviju su ostvarena.

d) Oficirski puč i raspad Jugoslavije

Iako je vojni prevrat djelo probritanskih i antisporazumnih snaga, novi je politički vrh ostavio Jugoslaviju u Trojnome paktu i nastavio politiku sporazuma prema Hrvatima. Na prvome je planu vodstvo nastojalo dobiti na vremenu do promjene situacije i dok Britanci ne uznemogu pomoći Jugoslaviji i Balkanu, a na drugome je trebalo bar za ovo ratno vrijeme očuvati unutarnji mir i relativnu stabilnost države kao glavnoga preduvjeta očuvanja Jugoslavije.¹¹⁵ Raskol unutar države bi samo olakšao posao snagama Osovine. Dakle, snage koje su izvršile prevrat u Osnovi su bile i antisporazumske i antiosovinske, ali su untaoč tomu tražile kompromis i davale koncesije i jednoj i drugoj strani. Razlika je samo u tome što su se sa HSS-om uspjeli dogovoriti, a s Njemačkom ne.¹¹⁶

Sastavljanje vlade od predstavnika seljačke stranke i Mačeka je neuspjelo pokušaj da se uvjeri sile Osovine u prijateljsku, proosovinsku politiku nove vlade. I Nijemci i Talijani su znali da se radi o dobivanju vremena u očekivanju skore veće britanske vojne angažiranosti na Balkanu kada bi probritanske snage u vladi prevladale i kada bi se Jugoslavija opredijelila za zapadne sile. Nepovjerenje njemačkoga vrha prijašnjih godina, temeljeno na upravo ovome

¹¹² Usp. *Isto*, str. 382-383.

¹¹³ Usp. *Isto*, str. 380-381.

¹¹⁴ Usp. *Isto*, str. 385.

¹¹⁵ Usp. *Isto*, str. 386.

¹¹⁶ Usp. *Isto*, str. 388.

strahovanju, u ono vrijeme možda je i bilo neopravdano, posebice zbog čvrstoga Mačekova stava o kojemu je ovisila stabilnost države, no sada je ono prevladavanjem probritanskih snaga u aktuelnoj politici i ostvareno. Hitler je stoga istoga dana kada je puč izvršen, 27. ožujka, izdao zapovjed za razbijanjem Jugoslavije.¹¹⁷ Imajući to u vidu jasno je da su sva daljnja nastojanja Mačeka bila unaprijed osuđena na neuspjeh.

Oficirski puč je izvršen u noći s 26. na 27. ožujka 1941. pod vodstvom generala Simonića koji je u novoosnovanoj vladi ostavio predstavnike triju stranaka: HSS-a, SLS-a i JMO-a. Šutej je u ime HSS-a dao pristanak za ulaskom u vladu koji je kasnije potvrdio i Maček dok je on sam namjeravao pričekati daljnji razvoj situacije.¹¹⁸

Jutro nakon udara Maček je se sastao s knezom Pavlom, Košutićem, Krnjevićem i Šubašićem predlažući smjenu generala Nedeljkovića, postavljanje Hrvata na čelo zagrebačke armije i pokušaj gušenja puča. Knez Pavle je iz straha za svoju obitelj i, kako se čini, nedostatka volje odbio sve opcije i na poziv Simonića krenuo za Beograd gdje je potpisao abdikaciju napustivši Jugoslaviju sa svojom obitelji.¹¹⁹

Kao što je već rečeno Mačekovi su Memoari politički, a ne historiski spis zbog čega se moraju uzimati i koristiti s oprezom. Maček se 28. ožujka, dakle prije nego što je ušao u vladu, sastao s ing. Derfflerom,¹²⁰ koji je prenio neka Mačekova razmišljanja. Kao što je već rečeno, situaciju je nastojao riješiti mirnim načinom i ako bi rat počeo, zalagao se za prolazak Osovinskih armija preko Drine, a ne preko Banovine Hrvatske. Objasnio je i motivaciju za ulazak ministara u novu vladu čisto praktičnim, političkim razlozima. Prvo, ako ministri ne bi u vladu ušli, izgubili bi sav mogući utjecaj i pali bi u stanje prije sporazuma što on nije mogao dopustiti, i drugo, vjerovao je kako će vrlo brzo, već nakon nekoliko tjedana, Simonićeva vlada biti prisiljena na odstupanje na kojemu će raditi i hrvatski ministri. U svrhu zauzimanja što pogodnijega stava prema novoj vladi, od Derfflera je tražio da otputuje u Njemačku i sakupi informacije o odnosu njemačkoga vodstva prema Jugoslaviji i posebice prema hrvatskom pitanju.¹²¹

Ujutro 29. ožujka Šubašić se vratio iz Beograda. Prema jednome njemačkom izvještaju toga dana Šubašić je izrazio skepticizam prema daljnjem održanju države. Isti autor tvrdi kako je u savjetovanjima koja su uslijedila nakon njegova dolaska između Mačeka, Krnjevića, Košutića i Šubašića odlučeno da se u vladu neće ulaziti ako se ne prizna sporazum i pristup Trojnome paktu. Vlada je iz straha pred srpskom javnošću odlagala njihovo javno priznanje.¹²²

Nakon Šubašićeva referata i suglasnosti vodstva HSS-a Košutić je 30. ožujka otputovao

¹¹⁷ Usp. *Isto*, str. 386-387.

¹¹⁸ Usp. *Isto*, str. 388-389.

¹¹⁹ Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 150-151.

¹²⁰ Ing. Derffler je bio geolog koji je ispitivao gospodarke i rudne mogućnosti Jugoslavije, ali je zbog svojega dobrog poznanstva sa svim vodećim ljudima radio i za Njemački obavještajni centar u Beču.

¹²¹ Usp. Lj. Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, str. 391.

¹²² Usp. *Isto*, str. 392.

za Beograd, a 31. ožujka se sastao sa Simonićem izloživši mu Mačekove uvjete. Maček je tražio garancije u smjeru nastavljanja politike sporazuma i priznanje Jugoslavenskoga pristupa Trojnome paktu. Traženo je formiranje dvočlanoga regenstva mladome kralju Petru II. sastavljenoga od jednoga Hrvata i Srbina što bi spriječilo iskorištavanje mladoga kralja od strane srpskih frakcija. Nadalje, Maček je tražio isključivanje vojske i Pravoslavne crkve iz političkoga života, a Dušana Trifunovića je predlagao za ministra vojske jer je tadašnji ministar bio izričito antihrvatski raspoložen.¹²³

U isto vrijeme, 31. ožujka se iz Beča vratio Derffler koji je Mačeku po direktivi iz Berlina prenio da nema za sada nikakve poruke iz Njemačke, ali da je on dojma da će uskoro stići. Prema Derffleru Mačeka je ovo izričito pogodilo jer je iz konteksta iščitao kako mu neće biti pružena nikakva pomoć. Istoga je dana njemački konzulant u Zagrebu od Ribentroppa primio pismo od najveće tajnosti upućeno Mačeku i ostalim vođama HSS-a, u kojemu se savjetuje prekid svake suradnje s vladom u Beogradu. Sljedećega dana, 1. travnja, isto ministarstvo vanjskih poslova šalje direktivu konzulatu u Zagrebu, u kojemu traži obavještanje o odlukama i trenutnim lokacijama hrvatskih vođa.¹²⁴ Putem istoga pisma obavještavaju konzulat o dolasku dvaju poslanika: Malletkea i Veesenmayera, od kojih je potonji osoba od Ribentroppova povjerenja.¹²⁵

Freudnt, generalni konzul u Zagrebu je 1. travnja izvještavao kako je Maček u skladu s uputstvom obaviješten. Na to ga je Maček obavijestio o uvjetima koje je postavio pred Beograd izjavivši kako je on načelno protiv ulaska u vladu ali kako će učiniti sve da sačuva mir. U jednome drugome izvještaju koji je nastao nakon Košutićeva razgovora sa Simonićem istoga 31. ožujka Maček je puno optimističnijeg tona tražeći pomoć od Njemačke u navedenim zahtjevima naspram Beogradu uvjeravajući njemačke poslanike u mogućnost mirnog rješenja situacije. Navodi da je Simonićeva motivacija čisto egoistična, da više nema utjecaja kojega je imao s početka i da se vodi borba između onih koji su za rat i onih koji su za pristup Trojnom paktu. Maček je također izjavio kako će, u slučaju da Beograd padne pod utjecaj onih prvih, osobno od Njemačke zatražiti zaštitu prebacivši rješenje problema u Hitlerove ruke.¹²⁶

Košutić se iz Beograda vratio s ministrima Šutejom, Smoljanom i Andresom koji su skupa s Krnjevićem, Šubašićem i Mačekom 1. travnja održali sastanak na kojemu su dogovorili ulazak Mačeka u vladu ne određivši kada i donesena je odluka da će, ako vlada bude u emigraciji, Mačekovu ulogu potpredsjednika vlade preuzeti Krnjević.¹²⁷

Istoga se dana Maček ponovno sastao s ing. Derfflerom koji ga je odgovarao od odlaska u Beograd, a kojemu je Maček izrazio svoje nezadovoljstvo u vezi Njemačkih poslanika koji mu

¹²³ Usp. *Isto*, str. 395.

¹²⁴ Usp. *Isto*, str. 395-396.

¹²⁵ Usp. *Isto*, str. 396.

¹²⁶ Usp. *Isto*, str 396-397.

¹²⁷ Usp. *Isto*, str 397.

nude mnogo toga, ali sve na neformalan način. Maček je razgovarao i s Mitterhammerom koji mu je saopćio da njemačko vodstvo želi nezavisnu Hrvatsku. Odluku je prenio njemačkome konzulatu HSS-ova vodstva da uđe u vladu pod postavljenim uvjetima za čiju je garanciju u Beograd išao Košutić. Nakon što se uvjeti zadovolje, Maček će poći u Beograd i onda iz Beograda kao poslanik vlade u Berlin.¹²⁸

Freudnt, njemački generalni konzul u Zagrebu je 2. travnja navečer od konfidenta primio informaciju o promjeni Mačekova stava u svezi odlaska u Beograd. Maček je poručio da je nakon savjetovanja dan prije odlučeno da se prekine s Beogradom. Odlazak, nastavlja Maček, Košutića i drugih, kasnije možda i Krnjevića u Beograd je ništa doli dobivanje na vremenu. S Mačekom su po tome svjedočenju u suglasnosti ban Šubašić i Krnjević.¹²⁹

Navečer 2. travnja je Košutić krenuo iz Beograda tako da je izvještaj Mačeku predao vjerojatno najkasnije ujutro 3. travnja. Tog je dana britanski veleposlanik Campbell telegramom u 5:30 popodne potvrdio da je postignut sporazum o Državnom savjetu i drugim pitanjima i da se već tu večer ili ujutro 4. travnja očekiva njegov dolazak u Beograd i ulazak u vladu. Naposljetku, ostaje nam nepoznato je li Maček doista namjeravao prekinuti odnose s Beogradom navedenog 2. travnja prije Košutićeva povratka ili se radi o nespretnoj interpretaciji jedne od strana.¹³⁰

Britanski konzul Rapp je podnio 4. travnja izvještaj razgovora s Košutićem u kojemu je saznao o detaljima dogovora dviju strana. Kraljevi savjetnici su po prijedlogu prihvaćeni; HSS je odustao nakon garancija Simonića od traženja ostavke Ilića; žandamerija je podvrgnuta direktno banu; Sabor i Skupština su se imali sazvati što prije no bez održavanja izbora ali s nekim promjenama u izboru zastupnika s posljednjih izbora iz 1938. god. Na kraju je Košutić rekao kako je Mačekov ulazak u vladu nastojanje da se očuva mir i neutralnost zbog čega je i provedena mobilizacija, a vlada je spremna pružiti u demonstracijama povrijeđenim Nijemcima svaku satisfakciju. Košutić je također prenio konzulu da će se Jugoslavija boriti ako bude napadnuta,¹³¹ "ratovati će u vlastitim bitkama, ali ne u tuđim".¹³² Potonja je izjava jasna aluzija na britanske pokušaje uvlačenja Jugoslavije u rat.

Šubašić, Krnjević, Košutić i Maček su na sastanku 3. travnja donijeli konačnu odluku o Mačekovu ulasku u vladu koja je i javno očitovana. Britanski konzul Rapp je u izvještaju napisao kako je osim ove službene najave odlaska u Beograd Maček poslao dopise svim organizacijama seljačke stranke u kojima stanovništvu treba savjetovati pokoravanje nadolazećoj mobilizaciji i njenim potrebama.¹³³

Posljepodne istoga dana Mačeka je posjetio Malletke na Ribentroppov nalog nastojavši

¹²⁸ Usp. *Isto*, str 397.

¹²⁹ Usp. *Isto*, str 398.

¹³⁰ Usp. *Isto*, str 398.

¹³¹ Usp. *Isto*, str 398.

¹³² Usp. *Isto*, str. 398.

¹³³ Usp. *Isto*, str. 399.

ga pridobiti za stvaranje nezavisne hrvatske države. Malletke je Mačeku preporučio privremeno skrivanje na sigurno mjesto i čekanje konačnog raspleta situacije. Maček mu je priopćio kako drugog načina, osim ulaska u vladu, nije bilo na što ga je Malletke nastojao nagovoriti da ne ulazi u vladu u kojoj nema niti jedne osobe od povjerenja Njemačke. Maček je na to odgovorio energično tvrdeći kako će učiniti sve da spriječi krvoproliće. Malletke je nakon razgovora poslao izvještaj Ribentroppu i Rosenbergu (u čije je ime pošao) tražeći daljnje upute. Njemačka se vlada po Mačekovu upitu trebala očitovati o planiranoj osobnoj diplomatskoj misiji Mačeka u Berlinu. Nadalje, Malletke je prenio i to da je Maček izrazio nezadovoljstvo time što Zaštita nije poslano oružje tvrdeći kako zbog dolaska vojnih kontigenata 1. i 2. travnja u Zagreb više nije imao slobodu djelovanja, odnosno da je ustanak Zaštite bio onemogućen. Malletke je bio mišljenja da bi Maček, da je Malletke imao te ovlasti za konkretno predlaganje izravne njemačke vojne intervencije, pristao na stvaranje nezavisne Hrvatske pod njegovim vodstvom.¹³⁴

Prethodne tvrdnje u svezi navedenoga oružja koje je trebala dobiti Zaštita, o neslobodi djelovanja zbog vojnih kontigenata i pitanja o općenitoj prirodi dogovora Mačeka s njemačkim poslanicima, moglo bi se objasniti i nadopuniti zapisnikom Janka Vernića i Josipa Prpića nastalog 17. travnja, a pronađenog tek nakon rata u zgradi tada već bivšeg njemačkog poslanstva. Ujutro 2. travnja Mačekov poslanik Josip Prpić je Janku Verniću prenio poruku dr. Vladka Mačeka, koju je trebalo prenijeti u konzulat što je prije moguće. U zapisniku je također navedeno kako je Maček od 1. do 2. travnja prenoćio kod Prpića bojeći se za vlastitu sigurnost zbog dolaska vojnih kontigenata u Zagreb. Mačekova poruka njemačkome konzulatu se sastojala od četiri stavka. U prvome osobno Maček traži, u slučaju nasilnog sprječavanja vlastitog političkog djelovanja od strane vojnih vlasti, od njemačkoga Reicha što hitniju vojnu intervenciju. U drugome tvrdi da je, ako se dogodi to da njegovo djelovanje bude kompromitirano, hrvatski narod spreman oduprijeti se srpskoj agresiji, no zbog nedostatka naoružanja moli da se dostavi otprilike 20.000 pušaka s municijom. Nadalje, jamči suglasnost svih svojih političkih suradnika i naposljetku, u slučaju da je potrebna provjera autentičnosti poruke, poručuje da je generalni konzul može izvršiti direktno putem svojih organa.¹³⁵

Navedenu je poruku istoga dana, dakle 2. travnja, Janko Vernić u 14 sati prenio generalnome konzulu koji je zamolio za hrvatsku verziju Mačekove poruke tako da se može avionima izvršiti potrebna propaganda. Sljedećega je dana oko 13 sati povjerenik konzula prosljedio Verniću poruku za dr. Vladka Mačeka. U njoj je obaviješten kako je akcija protiv Jugoslavije već u tijeku s njim ili bez njega s uputstvom da se što je moguće prije skloni na sigurno mjesto i javi njemačkim poslanicima što će se smatrati za pozivom u pomoć. Ovu

¹³⁴ Usp. *Isto*, str. 400-402. Svjedočenje ovoga tipa treba uzeti uvjetno jer je to vrlo lako mogao biti Malletkeov pokušaj opravdavanja svoga neuspjeha u misiji radije negoli prikaz stvarnoga stanja stvari.

¹³⁵ Usp. *Isto*, str. 433-434.

poruku Prpić i Vernić po vlastitom svjedočenju nisu uspjeli prenijeti jer je zgrada u kojoj je Maček obitavao bila puna službenika vojne policije i jer su u sobi, u kojoj je bio Maček, bila prisutna dva vojna časnika.¹³⁶

Autentičnost je zapisnika pod upitnikom, no držim kako bi se kao izvor trebao uzeti u obzir, bar dok se autentičnost ne dokaže ili opovrgne, zbog nekih poklapanja s Mačkovim izjavama. Zapisnik se uklapa u već spomenutu promjenu Mačkova stava 2. travnja u kojoj je misiju Košića i drugih u Beograd okarakterizirao dobivanjem na vremenu s tim da je ovo “na vremenu” zapravo mazanje očiju Beogradu, što s obzirom na dolazak vojne policije očito nije uspješno izvršeno. Dalje, u razgovoru s Malletkeom Maček je potvrdio postojanje nekakvoga dogovora između njega i njemačkih vlasti u kojemu bi njemačke vlasti trebale Zaštiti poslati potrebno oružje i u istome je razgovoru spomenut dolazak vojnih kontigenata i nedostatak slobodnoga djelovanja njega i Zaštite poradi istih. Sve navedeno govori u prilog vjerodostojnosti navedenih događaja i dogovora u zapisniku.

Promjena stajališta, ako je do nje doista i došlo, može se objasniti povratkom Košutića iz Beograda ali i prisutnošću srpskih vojnih krugova za što imamo potvrde u navedenim razgovorima.

Autorova je analiza Mačkove motivacije sljedeća. Trebalo je sačuvati Banovinu Hrvatsku od rata, dakle i od napada Srba i od napada sile Osovine, što je samo po sebi bilo nemoguće jer je pristanak uz jednu od strana značio izravni napad druge; također je trebalo sačuvati svoj vlastiti politički integritet ali i integritet Banovine za nadolazeće vrijeme u kojemu će demokracija ipak pobijediti. Držim kako se Mačkova odbijanja separacionizma trebaju promatrati po ovome modelu i kako se njegov eventualni pristanak na separacionističko rješenje treba sagledavati kroz prizmu ovih dvaju faktora; tu su i ratne opasnosti i političke kompromitacije ne samo njega nego i Banovine.

Hrvatski dnevnik je 4. travnja po Mačkovu dolasku u Beograd pisao, odnosno prenio razgovor s Mačekom, u kojemu je on rekao kako je odluku o ulasku u vladu donio jer se u razgovorima sa stranačkim kolegama, koji su se vratili iz Beograd i porukom Simonića i ministra vanjskih poslova Ninčića, uvjerio u mirnodobne namjere srpskoga vrha. Glavna je Mačkova misija, koju je potvrdio i izjavom pri dolasku u Beograd bila mirnodobska. Trebalo se dogovoriti sa Srbima oko daljnih proširenja kompetencija Banovine i trebalo je ponovno povratiti povjerenje Njemačkoga vrha i uspostaviti korektne odnose među dvijema državama.¹³⁷

U razgovoru sa slovačkim poslanstvom ministar Andres je potvrdio politiku Mačkova poslanja naglasivši kako cilj Mačkova djelovanja nije spašavanje Jugoslavije poradi Jugoslavije nego sprječavanje rata s Njemačkom koji je poguban kako za Srbe tako i za Hrvate. Opravdanje svoje diplomatske akcije Maček je vidio u, kako je predvidio, nadolazećem ratu sa

¹³⁶ Usp. *Isto*, str. 433-434.

¹³⁷ Usp. *Isto*, str. 402.

SSSR-om zbog kojega bi Hitleru bilo u initeresu mirno rješenje sukoba za što on u njemačkim krugovima ima povjerenja. U razgovoru je Andres prenio pronjemački i antibritansko-američki Mačekov stav (dakako uvjetovan vanjsko-političkom situacijom) izrazivši simpatije prema budućim naporima Njemačke nakon oslobođenja Rusije od komunizma kao velikoga zla. Nadalje, Maček neće pristajati na donošenje po Njemačku nepovoljne deklaracije i bilo kakvih političkih odluka, zalagat će se za prekid mobilizacije i za postupnu demobilizaciju što je u skladu s njemačkim zahtjevima.¹³⁸

Njemački poslanik izvještavao je 5. travnja o razgovoru Mačeka sa slovačkim poslanikom koji osobno u vrlo dobrim odnosima s njim. Slovački poslanik daje jednu sasvim novu sliku Mačekovih političkih nastojanja u zadnjim danima prije rata. Po njegovu je sudu Mačekova politika i on sam slomljen sumnjajući u to da će očuvanje mira biti moguće, ali bez odlučnosti za promjenom politike zbog straha od momentalnog srpskog napada i upada u Banovinu. Ako je vjerovati svjedočenju navedenoga poslanika, Maček bi se najradije vratio u Zagreb ali i on i okolina sumnjaju da će za to dobiti dopuštenje od vlasti koje nisu pod nekakvim čudnim razlozima dopustile niti Šubašićev dolazak u Beograd.¹³⁹

Mačekovim dolaskom u Beograd je po prethodnome dogovoru izvršeno povećanje kompetencija Banovine Hrvatske donošenjem deset uredbi među kojima i ona o banovoj nadležnosti nad žandamerijom u Hrvatskoj. Mogli bismo reći da je ovim dogovorom Banovina Hrvatska dobila svoju zaslužanu autonomiju i da je HSS do kraja dogurao svoju borbu za autonomiju.¹⁴⁰

Već na dan oficirskog puča, 27. ožujka, naređeno je razbijanje Jugoslavije. S obzirom da je Balkan bio talijanska zona interesa, Njemačka nije imala razbijačkih planova niti je imala unutarnjih petokolonaških snaga poput Italije. Nadalje, Njemačka nije u početku prihvaćala postavljanje režima Pavelića i ustaša jer su bili talijanski eksponenti i jer nisu imali nikakve vojske niti utjecaja u Hrvatskoj. Njemački vrh je odabrao Mačeka iz dvaju elementarnih razloga. Trebalo se umjesto Italije od početka nametnuti vodstvu nezavisne Hrvatske i uspostaviti stabilan režim koji je pod Mačekom zapravo već i postojao, i čiji je režim u neku ruku naličio i ostalim režimima hitlerovskoga lagerskog zemalja više negoli demokratskim vladama Zapada.¹⁴¹

Iz Berlina je poslan 1. travnja Ribbentroppov poslanik Edmund Veessenmayer koji je kao i Malletke dobio zadatak da odvraća Mačeka od odlaska u Beograd, ali čija je glavna zadaća izgleda bila dogovor s desnim nacionalističkim krugovima. Po izvješću generalnog konzula o Vessenmayerovoj akciji desničarski krugovi nemaju sami nikakvoga kapaciteta za otpor, te jedino putem njemačke vojne akcije može doći do uspostave nezavisne Hrvatske. Vessenmayer

¹³⁸ Usp. *Isto*, str. 403-404.

¹³⁹ Usp. *Isto*, str. 404-405.

¹⁴⁰ Usp. *Isto*, str. 405-406.

¹⁴¹ Usp. *Isto*, str. 406-407.

u telegramu 5. travnja obavještava Ribbentropa o uspješnom spajanju svih "nacionalnih grupa" uključujući i dio desnice HSS-a, te da je pripremljen i tekst koji proglašava nezavisnu Hrvatsku i traži od Njemačke njeno priznanje i zaštitu.¹⁴²

Navedeni je tekst, zapravo izjava, koju su potpisala dvojica HSS-ovaca: Janko Tortić i Marko Lamešić, te trojica ustaša: Edo Bulat, Mladen Lorković i Slavko Kvaternik (koji je bio glavni u kontaktu Vessenmayera s ustašama). Po vokaciji je pretendirao na to da je predstavnik cijele Hrvatske, svih institucija svih vrsta, narodnih zastupnika i većih ostalih predstavnika vlasti i inteligencije, koji su se sastali 31. ožujka u Zagrebu, što je dakako neistina. Pitanje ostaje kome je ova izjava bila potrebna: njemačkoj javnosti, hrvatskoj ili Talijanima zbog uzurpiranja njihove zone interesa. Određeni su autori, isti oni koji su i u drugim već spomenutim pitanjima napadali Mačeka, ovu ispravu proglašavali Mačekomim djelom. Opravdanost ovakvih sudova je dakako i po potpisima i svjedočenjima onih koji su izjavu potpisali, i Mačekomim je odlaskom u Beograd demantirana.¹⁴³

Na dan Njemačkog napada, 6. travnja, članovi jugoslavenske vlade su se zbog sigurnosti prebacili u Užice gdje je toga dana i sljedećega Maček zbog odsustva Simonića držao i vodio sjednice vlade na kojima je između ostaloga odlučeno ulazak Krnjevića u vladu kao ministra bez ministarstva i koji će u slučaju vladine emigracije kao što je već i prije odlučeno vršiti funkciju potpredsjednika vlade. Unatoč molbama da ostane, Maček je napustio Užice i već 8. travnja stigao na svoje imanje u Kupinec. U radijskome obraćanju hrvatskome narodu te večeri 8. travnja Maček je između ostaloga rekao dvije bitne stvari: pozvao je na disciplinu i red i u vojsci i kod kuće, te obećao daljnje upute putem organizacije HSS-a ili drugih kanala.¹⁴⁴

Slavko Kvaternik je u ime Ante Pavelića 10. travnja i uz privolu njemačke vojske, koja je ušla u Zagreb, i njemačkoga poslanika Veessenmayera preko radija toga dana proglasio stvaranje Nezavisne Države Hrvatske. Nakon toga proglašenja slijedilo je i čitanje Mačekove izjave u kojoj on izvještava hrvatski narod da je pukovnik Slavko Kvaternik proglasio NDH nad njenim cijelim etnografskim i historijskim prostorom i poziva cijeli narod na pokoravanje novoj vlasti, a cijelom državnom aparatu na iskrenu suradnju s istom vlašću.¹⁴⁵

Jedno od pitanja, koje se vežu uz ovo vrijeme osnivanja NDH, je i priroda ovoga Mačekova proglasa preko radija. Pitanje je do koje je mjere Maček od strane Veessenmayera i Kvaternika bio prinuđen. Problem je s tim pitanjem uopće njeno postavljanje. Nigdje u zapisima niti izjavama iz toga vremena ne stoji da je Maček na nešto prisiljen. Tekst koji je on potpisao sastavljen je na sastanku sa spomenutom dvojicom s tim da je jedino upitno bilo to hoće li se reći da je Kvaternik proglasio NDH ili da je njemačka vojska Kvaterniku predala vlast što je bio prvotan Mačekov prijedlog koji nije prošao. Sve i da nije došlo do njihova sastanka, Maček bi

¹⁴² Usp. *Isto*, str. 407.

¹⁴³ Usp. *Isto*, str 408-409.

¹⁴⁴ Usp. *Isto*, str. 409-410.

¹⁴⁵ Usp. *Isto*, str. 410.

ionako posredstvom radija ili nekoga drugoga organa u skladu sa svojom dosadašnjom politikom i u skladu s nadolazećom politikom "čekanja" savjetovao narodu i državnom aparatu, zapravo HSS-u istu politku koju je i on sam vodio, a koja je dakako u skladu s onim što je rečeno na radiju. Osim otpora režimu, koji nije dolazio u obzir, druge opcije nije niti bilo.¹⁴⁶

Pad Jugoslavije i osnutak NDH je označio kraj političkoga djelovanja dr. Vladka Mačeka i kraj djelovanja HSS-a, koji se u ratu diferencirao na desnicu što se pridružila ustaškom pokretu, ljevicu koja se pridružila NOP-u i ostatak oko Mačeka koji je čekao konačan rasplet situacije,¹⁴⁷ odnosno poraz Njemačke u što Maček nije sumnjao. Mačekova je politika čekanja i neposredno prije toga kapitulacija pred silama Osovine i ustaškim režimom bila motivirana nemogućom situacijom u kojoj je otpor bio besmislen jednako kao i uvjerenje da će konačni pobjednik, kao i u Prvome svjetskome ratu, biti Zapad.¹⁴⁸ Pobjednik, kako je i on sam tvrdio nije bio Zapad nego SSSR, odnosno komunizam¹⁴⁹ zbog kojega je u svibnju 1945. emigrirao u inozemstvo, naposljetku u SAD gdje je umro i nikad se više ne vrativši u domovinu.

¹⁴⁶ Usp. *Isto*, str. 412-413.

¹⁴⁷ Usp. *Isto*, str. 414-415.

¹⁴⁸ Usp. *Isto*, str. 416; I. Perić, *Vladko Maček: Politički portret*, str. 254.

¹⁴⁹ Usp. V. Maček, *Memoari*, str. 153.

Zaključak

Put je osiguravanja Hrvatske autonomije bio dug i težak i obuhvaćao je najveći dio Mačkovih predratnih političkih nastojanja nastavljenih i dalje do samoga sloma Jugoslavije kada je Hrvatska autonomija nizom uredbi povećana i dovedena na zadovoljavajuću razinu, no tada već prekasno jer je Jugoslavija, a s njom i Banovina Hrvatska pala u ratu sa silama Osovine. No, ona je konačno pala ne zbog Pavečića, Italije ili Njemačke nego zbog pobjede komunizma na Balkanu.

Unutrašnjo-političkom situacijom nismo se zbog opsega rada mnogo bavili, no ono što možemo dakako izdvojiti iz cijeloga prikaza, a da u ratku nije dobilo značajnije mjesto, jest Mačkova ili bolje rečeno Šubašićeva režimska priroda vlasti, koja do svoga sloma iz već navedenih razloga nije raspisala saborske izbore, nepodobne rezultate općinskih izbora prisilnim mjerama je dokinula uvodeći komesarijat gdje je to bilo potrebno, a držali su i logore gdje su privođeni politički protivnici kojima su i tiskovine bile zabranjena. Zbog svih tih razloga skupa s činjenicom da su kompletnu vlast nad svim aspektima društva imali Maček, ban i HSS, možemo ponoviti prijašnju ocjenu režima u Banovini Hrvatskoj kao totalitarnoga, bližega Hitlerovu jednopartiskom krugu zemalja negoli britanskom demokratskom koji je po Mačkovim navodima trebao biti uzorom.

Mačkova je vanjsko-politička aktivnost izazvala dakako najviše problematike, posebice njegov odnos i angažiranost prema Italiji i Njemačkoj gdje je optuživan za "fašizam" i separatizam svakom mogućom prilikom. U ratku smo vidjeli kako su te optužbe uglavnom neutemeljene i dakako ideološki motivirane. Postoje naravno određene indicije i dokumenti koji daju malo drugačiju sliku, možda i ispravniju sliku Mačkova političkog nastojanja, posebice u danima netom prije napada na Jugoslaviju. Sve je do tada Maček nastojao spasiti situaciju i mirno riješiti sukob, kao što je rečeno, ne poradi same Jugoslavije nego poradi mira što mu na kraju nije uspjelo. Autorova je ocjena kako je doista jedna od opcija s kojom je baratao Maček bila stavljanje na Hitlerovu stranu, no ono je kao što je i navedeno bila u najgorem mogućem slučaju kao pokušaj spašavanja kakvoga takvog položaja Hrvatske. Nerazjašeni je razvoj situacije, posebice u pogledu dolaska vojnih kontingenata i navodnoga pritiska na Mačeka, što je vjerojatno bio slučaj, i očekivani ulazak srpske vojske u Banovinu naposljetku paralizirao Mačeka koji se u toj situaciji na temelju vanjsko-političke situacije i nadolazećeg rata u SSSR-u uzdao u mirno rješenje sukoba odbacivši i posljednje njemačke ponude.

Njegova je posljednja diplomatska inicijativa neuspjela, njemački su tenkovi ušli u Zagreb, a na proširenom teritoriju bivše Banovine Hrvatske proglašena je NDH, čijoj je stabilizaciji sam Maček svojom politikom neopiranja i suradnje dakako pridonio što je ujedno bio i njegov posljedni politički potez. Maček je ostao u Hrvatskoj dijeliti sudbinu s narodom,

bio je neko vrijeme interniran, a po završetku je rata otišao u emigraciju iz koje se više nije vraćao.

Literatura

Ljubo Boban, *Maček i politika HSS-a 1928.-1941.*, drugi dio, Liber, Zagreb, 1974.

Vladko Maček, *Memoari*, Dom svijet, Zagreb, 2003.

Vladko Maček, *Memoari*, Nakladni zavod znanje, Zagreb, 1992.

Ivo Perić, *Vladko Maček: politički portret*, Golden marketing - tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

Sažetak: U ovome radu predstavljam i diskutiram o vanjsko-političkoj ulozi Dr. Vladka Mačeka kao podpredsjednika Jugoslavenske vlade kao i predsjedika vladajuće stranke Banovine HSS od početka drugoga svjetskoga rata kada je stvorena Banovina sve do travnja 1941. kada Njemačka vojska napada Jugoslaviju.

Ključne riječi: Banovina, Dr. Vladko Maček, HSS.

Dr. Vladko Maček: Foreign political circumstances and political activity at the time of Banovina Hrvatska

Abstract: In this paper I presented and discussed political role of Dr. Vladko Maček in foreign politics as a vice president of Yugoslavia government as well as president of ruling party in Banovina HSS from the beginning of the second world war when Banovina was created all the way to the april of 1941. when German army invaded Yugoslavia.

Key words: Banovina, Dr. Vladko Maček, HSS.